

Kantuzzili: “Genç” Tutḫaliya İçin Kral Naibi ?*

Oğuz SOYSAL

Ali M. Dinçol'un Değerli Anısına ...

Keywords: Kantuzzili, Tutḫaliya, Middle Hittite Kingdom, Regency, Royal Succession

Anahtar Kelimeler: Kantuzzili, Tutḫaliya, Orta Hitit Krallığı, Kral Naipliği, Krali Veraset

Bu araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Okuyucular, ilk bölüme (A) metin verilerini bir araya getirip düzenleyen bir istatistik, ikinci bölüme (B) ise daha çok tarihsel içerikli bir senaryo gözüyle bakabilir. Birinci bölüm, oldukça karmaşık ve kırıntı halindeki bilgiler dahilinde, aynı ismi taşıyan tarihî şahsiyetlerin tanımlanmalarını konu alırken, ikinci bölüm, aynı kişilerin Hitit Tarihi'nde oynadıkları roller hakkında varsayımlar ileri sürmektedir. Bu bölümde, kesin tarihsel sonuçlar sunmaktan daha çok genellikle hipotezlere dayanan bazı teklifler getirilse de, hemen hemen bütün ayrıntılarda tutarlı olduğuna inanılan metinsel veriler sunulması ve sorgulayıcı işaretlerde bulunulmasına özen gösterilmiştir. Üçüncü bölüm (C) ise, aynı konuda daha önce tarafımdan yapılan yayınlardaki görüşlere karşı getirilen kritiklere cevap mahiyetteki ayrıntılardan oluşmaktadır.

A) Kantuzzili için yazılı kaynaklar ve bu ismi taşıyan tarihî kişilerin kronolojik olarak birbirlerinden ayrılması:

Yazılı kaynaklarda birkaç değişik kişiyi gösteren Kantuzzili, Hitit tarihinde ön plana çıkan isimlerden biridir. Her ne kadar krallık makamını işgal

* Manüskribi Temmuz 2012'de biten bu çalışma ile, daha önce yayınladığım gliptik ağırlıklı iki makalenin (Soysal 2003: 41-56; Soysal 2011: 65-70) konusuna devam ederek, uzun yıllar önce duyurduğum “Kantuzzili” hakkındaki projemi de (*Newsletter for Anatolian Studies* 3/1 [1987] 2) tamamlamak istiyorum.

etmemiş olsalar da, Kantuzzili adını paylaşan bu kişiler ve özellikle Orta Krallık devrinde yaşamış olanları, yaşadıkları devrin politik gelişmelerini belirleyebilecek derecede önemli şahsiyetler görünümünde belirlemektedir. Öyle ki, bazı metinlerde bu Kantuzzili'ler, aynı zamanı paylaşan Hitit krallarına göre neredeyse daha öne çıkan bir pozisyonda tanıtılmaktadır.

İlgili literatürdeki Kantuzzili konusuna ithaf edilmiş bir hayli araştırmaya rağmen¹, özellikle bu adı taşıyan farklı kişilerin birbirlerinden ayrılması konusunda ciddi problemler mevcuttur. Bu Kantuzzili'lerin bir rastlantı sonucunda, yine birbirlerinden ayrılmaları hiç de kolay olmayan Orta Hitit kralları Tutḫaliya'lar ile siyasî ve ailevî anlamda yakın ilişkide bulunmaları, araştırmacıların önüne daha da karışık sorunlar çıkarmaktadır. Günümüze kırık-dökük ulaşmış yazılı kaynaklar da, bazı durumlarda Orta Hitit Devri'ndeki "Tutḫaliya-Kantuzzili" meselesine ışık tutmaktan daha çok, sayısız hipotez üretilmesine yol açmaktadır.

Bu araştırmanın esas konusunu oluşturan II./III. Tutḫaliya zamanındaki Kantuzzili'ye geçmeden önce, sunumumuzu kolaylaştırmak üzere, Hitit yazılı kaynaklarında şimdiye kadar saptanmış Kantuzzili'leri ve bunların tarihlenirilirip birbirlerinden ayrılması hususundaki metin verilerini, en son buluntuları da dikkate alarak kronolojik bir sırayla anmamız gerekecektir. İlk planda, çiviyazılı tarihsel ve diğer konulu tabletlerde (I) aşağıdaki Kantuzzili yazılışlarını (I. A) ve kişiyle ilgili bilgileri buluyoruz:

I. A. 1. ^mKán-tu-u-zi-li UGULA LÚ.MEŞİŞ.GUŠKIN (KBo 32.185 ay. 14): I. Muwattalli devrinden kaynaklanan Orta Hititçe bu bağış belgesinde, diğer şahitler Muwa ([GAL MEŠED]I), Himuili (GAL.DUMU.MEŞ.É.GAL), Ḫutupalla (LÚ urianni-), Zuwa (GAL LÚ.MEŞSIPA ZAG-az) ile birlikte anılıyor (ay. 12-16). Şimdiye kadar kesin olarak saptanan en eski Kantuzzili olan² ve Erken Orta Hitit Çağı'nda yaşamış bu şahıs, sadece burada yer alan isim

¹ Bkz. özellikle Frantz-Szabó 1976-80: 390-391; Carruba 1977: 175-195; 1990: 541-542, 548-554; 2005a: 246-271; 2005b: 187-194; 2008: 83-138; Freu 1979: 22-23; 1995: 137-148; 1996: 17-38; 2001: 21-30; 2002: 65-74; 2004: 271-304; Freu - Mazoyer 2007: 18-45, 61-62, 68, 75, 148-156, 161, 198, 202; Haas 1985: 269-277; Beal 1986: 436 dn. 59; 1992: 320 vd., 333, 348, 410 vd., 457, 468; de Martino 1991: 5-21; 2005: 299, 309, 311; 2010: 186-197; Klinger 1995: 93-99; Singer 2002a: 30; 2002b: 307-313; Herbordt 2003: 21-24; Miller 2004: 5-6 dn. 4; Forlanini 2005: 230-245; 2010: 129-130; Dardano 2006: 218-219; Marizza 2007: 1, 17-24, 29-32, 62, 64, 81-82; Groddek 2009a: 164-166; Müller-Karpe 2009a: 187-190, 192-193; 2009b: 112-113 ve pl. XI; Dinçol – Dinçol 2010: 35-38; Herbordt – Bawanypeck – Hawkins 2011: 86-89. Diğer çalışmalara yeri geldiğinde ayrıca gönderme yapılacaktır.

² Eğer Eski Hitit Devri'nden olası bir Kantuzzili'nin varlığı tartışması dikkate alınmaz ise; bkz. aşağıda I. A. 11 altındaki açıklamalar.

yazılışı ile de dikkati çekiyor. Üçüncü sırada sayıldığından, unvan bakımından diğer şahitler arasında orta dereceli bir konumda bulunduğu söylenebilir.

I. A. 2. ^m*Kán*-[*tu*-...] ve [^m*Kán*-*t*]*u*-*zi*-*li*-*š*(*a*)³ (KUB 34.40:9', 18'): "Hanedan Protokolü" olarak tanınan Orta Hititçe bir metin grubuna ait bu fragmanda, eğer isim tamamlamaları doğru ise, büyük kral [Muw]attalli'nin öldürülmesi ile ilgili olayların anlatıldığı kontekste (st. 9'-10') Himuili ile yan yana geçmektedir; aynı metinde görünüşe göre bir de [M]uwa (st. 12') söz konusudur. Bu ortak isimler dolayısıyla, anılan kişinin yukarıdaki **I. A. 1** ile identik olması kuvvetle muhtemeldir⁴.

I. A. 3. ^m*Kán*-*t*[*u*-...] (KUB 36.113:9'): Yine "Hanedan Protokolü" şeklinde nitelenen Orta Hititçe bu metinde, Himuili'nin sıkça anıldığı (st. 4', 8', 9', 11') bir anlatım dahilinde rastladığımız bu kişinin **I. A. 1-2** ile identikliği mümkündür.

I. A. 4. ^m*Kán*-*tu*-*zi*-*li* (KBo 50.285:3', (9'), KUB 36.112:(3')): Yukardaki iki kompozisyon (**I. A. 2-3**) ile aynı metin grubuna dahil edilen bu fragmanlardaki anahtar kelime ^{LÜ}*hantiti*(*a*)*t*(*t*)*al*(*l*)*a*- "davacı" (KBo 50.285:7', KUB 36.112:(5'), 6'), KUB 36.116':3'-4'. satırlarda da belirlemektedir —ki bu küçük ve içerikçe oldukça verimsiz metin 5'. satırında bir de Himui[li] ismini içermektedir (st. 5'). Bu veriler ışığında, söz konusu Kantuzzili'nin **I. A. 1-3** ile ayniyeti düşünülebilir.

I. A. 5. ^m*Kán*-*tu*(-*uz*)-*zi*-*li* KUB 23.16(+) III 5', 7': Kesin kronolojik konumu saptanamayan bu Orta Hititçe tarihsel konulu metinde, Muwa ve Hurriler'e karşı savaşan Kantuzzili ve onun yanında yer alan bir Hitit kralının askeri harekâtları anlatılır. Buradaki Muwa ve Kantuzzili **I. A. 1**'deki aynı isimleri taşıyan [GAL *MEŠED*]I ve UGULA ^{LÜ.MEŠ}IŠ.GUŠKIN görevlilerini hatırlatıyorsa da, bu kişilerin KUB 23.16(+) III 3'-9'da birbirine düşman pozisyonda olması ve Muwa'nın Hurri ordusuyla Hititlere karşı bir ittifak içinde bulunması, açıklanması zor bir durum olarak beliriyor⁵. Diğer ilginç bir husus, 7'. satırda, savaş esnasındaki Hitit tarafını tanıtan bilgilerdir. ^m*Kantuzziliš* *ūkk*=*a* LUGAL-*uš* "Kantuzzili ve ben kral" ifadesi, adı kraldan daha önce verilen Kantuzzili'nin olayların akışında daha önemli bir konuma sahip bulunduğunu düşündürmektedir. Bu arada, Hitit kralının unvanına da

³ Carruba'nın 1977b: 184'deki metin çalışmasında teklif ettiği daha değişik tamamlama [^{LÜ}^{MES}*hant*]izilis-*a* "önde gelenler?" başka bir yerde belgenmediğinden burada dikkate alınmayacaktır.

⁴ Her ne kadar DŞ fragmanlarında da bir Kantuzzili (II./III. Tutthaliya devri) ve Himuili (I. Şuppiluliuma devri) anılıyorsa da, bunlar tabii ki daha yeni bir nesile ait bireylerdir.

⁵ Bu durumun açıklanma denemesi için bkz. aşağıda **B** ve dn. 71'de anılan bibl.

“büyük” sıfatının eklenmediği izlenmektedir. Bütün bunlar, Kantuzzili’nin söz konusu krala göre oldukça saygın hatta baskın bir pozisyonda bulunduğu düşündürmektedir. 2’. satırdaki, metni yazdıran kralın ağzından *addaš=mi[š]* “babam” sözü belki de onun ve Kantuzzili arasındaki ailesel ilişkiye işaret edebilir, ancak metnin tam korunmamış durumu bunun kesin bir bilgi olarak kabul edilmesine izin vermemektedir⁶. Bu kralın kimliği, aynı metnin 13’. satırında (// KBo 50.98:1’) Tutḫali[ya] olarak verilmektedir. Kendini Kantuzzili’nin oğlu sıfatıyla tanıtan bir Tutḫaliya, aşağıda ayrıca bahsedilecek Bo 99/69 mühür baskısından (II. 5) tanınmaktadır. İlgili literatürde genellikle I. A. 1’deki Kantuzzili ile ilişkiye getirilen bu fragmana ileride (B) ayrıca değinilecektir.

I. A. 6. ^m*Kán-tu-zi-[i-...]* (KUB 34.58 sol sü. 4’) ve ^m*Kán-tu-z[i-li-iš]* (KUB 36.119 + KUB 36.118:8’): Belki de yanlış olmakla beraber, yine “Hanedan Protokolü” şeklinde vasıflandırılan Orta Hititçe bu iki fragmanda⁷ Kantuzzili adıyla birlikte yukarıdaki belgelerden daha değişik şahıs isimleri belirlemektedir: Pariyawatra (KUB 34.58 sağ sü. 2’; KUB 36.119 + KUB 36.118:(8’)), Tulpiteššup (KUB 34.58 sağ sü. (3’); KUB 36.119 + KUB 36.118:(2’), (9’)), Dutḫaliya (KUB 36.119 + KUB 36.118:(3’), 4’, (7’), (17’)), bayan Lalantiwašḫa (KUB 34.58 sol sü. 3’, 6’, 8’) ve bayan Mušuhēp[a] (KUB 34.58 sağ sü. 1’). Özellikle Pariyawatra ismi, burada daha çok I. Arnuwanda devri kraliyet ailesini gündeme getirmektedir ki (krş. Soysal 2009: 297), böylece buradaki Kantuzzili, yukarıda geçen isimdaşlarına göre daha genç bir kuşağa ait olacaktır. I. Arnuwanda’nın oğlu rahip-prens Kantuzzili burası için en uygun seçenektir.

I. A. 7. ^m*Kán-tu-uz-zi-[li GAL LÚ.ME]ŠSANGA DUMU.LUGAL* (KUB 30.56 III 7) ve ^m*Kán-tu-zi-li* (KUB 17.22 IV 1’)⁸: Bazı Kizzuwatna ritüellerinin icracısı ve duaların da sahibi olup, daha çok (Kizzuwatnalı) Teššup-Ḫepat

⁶ Nitekim KUB 23.16(+)'de *addaš=miš* ve Kantuzzili kelimelerinin yanyana geçtiği tam metin yeri yoktur ve bunlar, Carruba'nın 2008: 18'de (ve daha pek çok değişik yerde) sunduğu metin çalışmasında hep kelimelerden birinin tamamlanmasıyla elde edilmiştir (III 2', 6'-7').

⁷ Bkz. Soysal, 2003: 50 ve dn. 34 (bibl. ile). Söz konusu fragmanların daha çok KBo 53.10(+)'de metin kompozisyonuna (CTH 375) ait olduğunu düşünüyorum. Böylece bunlar, “Hanedan Protokolü” (CTH 271 ve 275) yerine “I. Arnuwanda ve Ašmunikal’in Arinna şehri Güneş Tanrıçası’na duası” altında gruplandırılmalıdır. Bunu destekler mahiyette, KUB 34.58 sol sü. 7’, 10’ ve sağ sü. 8’, aynı KBo 53.10(+)'de metninde de izlendiği gibi *-wani* ile biten prs. pl. 1 yüklemelerine haizdir.

⁸ Ayrıca bkz. aşağıda I. A. 8. Haas tarafından 1984: 119 ve 1985: 274'de anılan [INIM ^m*Kán*]-^l*li* ^{LÚ}SANGA DUMU.LUGAL ise, bu isim için kesin bir belge değildir. Çünkü, kanaatimca KUB 27.42 ay. 28'de (kolofon) isim verilmeden sadece [A]₁-₁WA-AT₁ ^{LÚ}SANGA DUMU.LUGAL yazılmış da olabilir. Kolofonun yorum denemesi için bkz. aşağıda dn. 30.

kültüne yakın ruhanî kimliği ile ön plana çıkan bu prens (DUMU.LUGAL), bazen adı verilmeksizin sadece (LÜ)SANGA "rahip" şeklinde anılır. Bu durum, II./III. Tuthaliya devri Maşat ve Ortaköy mektuplarında da izlenmektedir⁹.

I. A. 8. ^m*Kán-tu-zi-[li]* (KBo 22.23 öy. 2): Bu küçük fragman, edisyon cildindeki "tarihsel metin" betimlemesinin aksine ve hiçbir şüpheye gerek kalmadan, hemen yukarıda **I. A. 7** altında söz edilen ve bazı Kizzuwatna rituallerinin icracısı prens-rahip Kantuzzili'yi konu alan belgelerden katalog metin KUB 30.56 III 7-9'deki veriler ile ilişkiye getirilecektir¹⁰.

I. A. 9. ^m*Kán-tu-zi-li(-iṣ/-in)* (KUB 30.10 öy. 5', 9', rev. 8), ^m*Kán-iṣ* (KUB 30.10 ay. 10, 11), ^m*Kán-li* (KUB 30.10 öy. 3'): Güneş Tanrısı'na yönelik ve kendi adıyla anılan Orta Hititçe duada içinde bulunduğu psikolojik durum konusunda oldukça karamsar bir tablo çizen bu kişinin özel konumuna aşağıda ayrıca değinilecektir. Bunun, II./III. Tuthaliya'nın kardeşi olan rahip, yani **I. A. 6-8** ve **10-11** ile identikliğine kesin gözüyle bakılabilir.

I. A. 10. ^m*Kán-t[u-uz-zi-li]* (IBoT 4.346 + KUB 14.23 [= DŞ Frag. 2 A] I 20') ve ^m*Kán-tu-uz-zi-l[i]*, ^m*Kán-tu-uz-zi-DINGIR-LIM* (KUB 14.22 [= DŞ Frag. 3 C] I 5', 11'): "Šuppiluliuma'nın Kahramanlıkları" metnine göre, II./III. Tuthaliya dönemi askerî hareketlerinde önemli bir rol oynamış kişi. Kendisinin Tuthaliya ile olan genetik bağıni veren tam korunmamış ^m*Kant[uzzili ...^mD]uthal[iya]* metin yeri (IBoT 4.346+ I 20') hem DUMU "oğul" hem de ŠEŠ "erkek kardeş" ile tamamlanabilir. Burada tercih etmek istediğimiz ikinci seçenek durumunda¹¹ söz konusu Kantuzzili, I. Arnuwanda'nın oğludur (de Martino 2005: 311 dn. 259'daki bibl.).

I. A. 11. ^m*Kán-tu-uz-zi-li* (KUB 11.8+9 V (11'), KUB 11.10 + KBo 60.303:(5"), KUB 11.7+ I 8', KUB 36.124 I (9')²): Kraliyet ailesi fertleri için hazırlanmış kurban listelerinden KUB 11.8+9 ve KUB 11.10+'de bayan

⁹ Bkz. aşağıda **I. B. 1-5**.

¹⁰ Groddek 2008a: 31'de verilen transkripsiyona göre bazı değişikliklerle metin şöyle okunuyor: Üst kenar / öy. 1-5: [DUB.x].KAM Ū-U'L¹ [QA-TI] / [A-WA]_{-1A1}T ^m*Kán-tu-zi-[li]* / [ma-a-a]n ar-du-um-m[a-an²-zi²] / [la-a²-h]u-u-ua-an-z[i] (krş. KUB 30.56 III 8: la-ḫu-ua-a-an-zi) / [...]_{1x-x x-x₁}[...]. Şimdiye kadar belgelenmeyen ifade *ardumm[anzi²]* laḫuwanzi belki de "(sıkıntıyı) kesmek için (libasyon içkisi) dökerler" şeklinde anlaşılacaktır; krş. *aimpan ard(a)-"sıkıntıyı kesmek"* (Friedrich – Kammenhuber 1980: 347; Puhvel 1984: 14 ve 175).

¹¹ Bkz. Freu 2002: 66 (ve bibl.); Soysal 2003: 48 dn. 30 (ve bibl.). Daha değişik bir teklif olarak Taracha 2007: 661 dn. 14, burası için "Ū" bağlacı olasılığını da düşünmektedir. Ancak bunun diğer tekliflere karşı tercih edilmesi için ciddi bir neden görmüyorum; ayrıca krş. Carruba 2005a: 256 dn. 22; 2008: 18-20 dn. 9; Marizza 2007: 19-20.

Walanni ile birlikte anılır ve adı prensler Takişarruma ve Aşmuşarruma¹² ile I. Şuppiluliuma'nın oğulları Telipinu ve Şarrikuşuh tarafından izlenir. Kantuzzili ve Walanni çifti arasındaki ailevi bağ genellikle karı-koca şeklinde yorumlanmaktadır¹³. Söz konusu dört prens, I. Arnuwanda ile I. Şuppiluliuma'nın saltanatları arasına denk düşen bir devirden kaynaklandığından¹⁴, buradaki Kantuzzili'nin I. Arnuwanda'nın oğlu sıfatıyla saptanması akla en yakın seçenektir¹⁵. Ancak KUB 11.7+ I'de bu tabloya pek uymayan bir durumla karşılaşyoruz. Nitekim, Kantuzzili'nin anıldığı paragraf (st. 8'-9'), bu sefer Eski Krallık'tan tanınan kişilerden (Pawahtelmah, L[abarna], Pimpira, Ammuna, Alluw[amna]) hemen önce yer almaktadır (st. 11'-20'). Burada, başka bir kaynakta belgelenmeyen, Eski Hititli bir Kantuzzili'nin mi söz konusu olduğu, yoksa metin içeriğine kronolojik sıraya uymayan bir eklenti mi yapıldığı konusu şimdilik karanlıkta kalmaktadır¹⁶. KUB 36.124 I 9'. satırdaki ^mK[án-tu-zi-li] (takibi satırdaki ^fW[a-la-an]-ni ile) belgelenmesi ise son derece şüphelidir ve iki ismin okunuşu da sadece H. Otten'in tamamlama teklifine dayanmaktadır¹⁷. Eğer bu listede kişiler için kronolojik bir sıra dikkate alınmış ise, I. Şuppiluliuma'nın oğulları Telipinu ve Piyasıli'nin daha önceki satırlarda (I 5', 6') anılması ilginçlik arz etmektedir. Bu durumda, söz konusu K[antuzili]'nin daha çok aşağıda **I. A. 12-13** altında incelenecek ve daha yeni çağlardan kaynaklanan kişi ile bir tutulması gerekecektir. Ancak, gerek bu ismin, gerek se W[alan]ni'nin okunuşu kesinlik kazanmadan bir yargıya varmak şimdilik mümkün gözüküyor.

I. A. 12. ^mKán-tu-(uz-)zi-li(-in) (KUB 14.17 II 10, 12), ^mKán-tu-uz-zi-li(-in₄)¹⁸ (KBo 8.34+ II 8): II. Murşili Yıllıkları'nda kral tarafından kendisine askerî görevler verilen bu kişinin unvanı hiçbir metin yerinde korunmamıştır. KUB 14.17 II 10-14'de, Kargamiş kralı Şarrikuşuh'a katılmak ve Nuşaşsi'ye

¹² Laroche 1966: Nr. 173.1. Bu prens I. Arnuwanda'nın oğludur.

¹³ Dinçol – Dinçol 2010: 36; ayrıca krş. aşağıda dn. 77. Kantuzzili'nin söz konusu listelerde eşiyile birlikte sunulmasının diğer örnekler arasındaki özel durumu ve tarihsel önemi konusunda bkz. aşağısı.

¹⁴ KUB 11.10 + KBo 60.303'de Kantuzzili'den bir önceki paragraftaki 3". satır belki de A-NA ^mA[r-nu-ya-an-da I G]U₄ I UD[U] okunacaktır.

¹⁵ Bu kronolojik sıralama, burası için daha eski, yani I. Muwattalli devrindeki komutan Kantuzzili olasılığını ortadan kaldırmaktadır.

¹⁶ Problem konusunda bkz. Beal 2003: 16, 18 (dn. 24 ve bibl.), 32.

¹⁷ Otten 1951: 70. KUB 36 edisyonundaki kopya ve *Konkordanz der hethitischen Texte*'deki tablet fotosu (hethiter.net/:PhotArch BoFN09110), ne Otten'i desteklemekte, ne de daha iyi bir teklif için katkıda bulunmaktadır.

¹⁸ İsmi son hecesi "en = in₄" işareti ile yazılmıştır; sesçil nedenlerden dolayı ^mKán-tu-uz-zi-le-en okunuşu pek anlamlı değildir.

karşı bir operasyon yapmak üzere üzere II. Muršili tarafından Kargamiš'e gönderildiği bildirilir. Bu Kantuzzili'nin, II. Muršili'nin kardeşi Šarrikušuḫ gibi kralî aileye mensup bir şahsiyet olması gerekir ve tabii ki bundan önce bahsedilen tüm Kantuzzili'lere göre daha yeni bir generasyona aittir.

I. A. 13. ^m*Kán-tu-uz-zi-li* (KUB 26.58 öy. (6), ay. 4a): III. Ḫattušili dönemine ait Uratarḫunta bağış belgesinde indirekt olarak ve Urḫitešup ile taht mücadelesinde III. Ḫattušili'yi destekleyen Uratarḫunta'nın babası sıfatıyla bahsedilir —ki bu Kantuzzili'nin, II. Muršili döneminde yaşayan ve **I. A. 12** altında listelenen kişi ile aynılığı kuvvetle muhtemeldir.

I. A. 14. [^m*Kán-tu-uz²-z*]-i-DINGIR-LIM (KBo 60.113:3¹⁹): Küçüklüğü nedeniyle metin türü tam saptanamayan, ancak yine kraliyet ailesi fertleri için kurban verileri içeren bu fragmanda, Kantuzzili isminin hemen arkasından [^m*Tu-ut-ḫa*]-li-ia (st. 4') ve [^m...-d]a (st. 5') gelmektedir. İkinci isim ya [^m*Ar-nu-ua-an-d*]a (= I. Arnuwanda) ya da [^m*Zi-d*]a (I. Šuppiluliuma'nın kardeşi) şeklinde tamamlanabilir. Bu iki seçeneğe bağlı olarak²⁰, söz konusu Kantuzzili'nin **I. A. 1** ya da **I. A. 10** ile identikliği söz konusu olacaktır.

I. A. 15. ^m*Kán-[tu-uz²-zi-li(-)...]* (KBo 50.65:3'): Tarihsel bir anlatım çerçevesinde [^mSU]M-^dLAMMA (st. 2') ismini de anan bu küçük fragmandaki²¹ *Piyamakurunta'nın saptanması, Kantuzzili'nin hüviyeti için de önemlidir. Hitit-Arzawa politik ilişkilerinde, SUM-(ma-)^dLAMMA adını taşıyan iki önemli Arzawalı şahsiyet tanınmaktadır: I./II. Tutḫaliya'nın Yıllıkları'nda bahsettiği kişi²² ve II. Muršili ve II. Muwattalli'nin çağdaşı olan diğer SUM-(ma-)^dLAMMA (Laroche 1966: Nr. 980.1) —ki bu sonuncusu, literatürdeki KBo 50.65 ile ilgili tartışmalarda dikkate alınmamıştır. İkinci seçenek söz konusu ise, burası için II. Muršili Yıllıkları'ndaki Kantuzzili (**I. A. 12**) ön plana çıkmaktadır. Yeni Hitit yazısı gösteren bu fragmanın, Orta Hitit Devri'ne tarihlenebilmesi için yeterli bir metin içeriği yoktur. Diğer taraftan, KBo 50.65:3'. satırda Kan[tuzzili] isminden hemen önce yer alan *ABU₂ YA* ibaresi, metni yazdıran kişi ile Kantuzzili arasındaki ailevi bağ konusunda kesin bir bilgi vermekten uzaktır. Çünkü bu doğal olarak hem "*babam, Kan[tuzzili]yi*" hem de "*babam [... ve] Kan[tuzzili]*" şeklinde de yorumlanabilir.

¹⁹ *[...]zili şeklindeki böylesi bir son, ismin başka türlü tamamlanmasına olanak tanımamaktadır.

²⁰ Birinci seçeneğe göre şahısların saptanması: Kantuzzili (= I. Muwattalli'nin katili), I./II. Tutḫaliya, I. Arnuwanda; ikinci seçeneğe göre ise: Kantuzzili (= II./III. Tutḫaliya'nın erkek kardeşi), II./III. Tutḫaliya, Zida (= I. Šuppiluliuma'nın erkek kardeşi) şeklinde olmaktadır.

²¹ KBo 50 *Inhaltsübersicht* s. VII'de "*Annalen eines Tudḫaliya*" şeklinde tanıtılan metin Groddek tarafından 2008b: 58 ve 2009a: 164-167'de incelenmiştir. Ayrıca krş. de Martino 2010: 191.

²² KUB 23.11 II 36', 37', III 1 ve diğer küçük fragmanlar; Carruba 2008: 40-43, 49-52 ve 58-59.

I. A. 16. ^m*Kán-tu-zi-DINGIR-LIM* (KUB 38.12 IV 8'), ^m*Kán-du-z*[*i*²-*li*²]²³ (KUB 27.13 IV 4'): Karahna şehri koruyucu ilahı ve Hılap şehri Teşşup-Hebat tanrı çifti ile ilgili kült (envanteri) metni karakterindeki bu iki Yeni Hititçe fragmanda, Kantuzzili indirekt şekilde ve mal sevkiyatı ile ilgili duran "sarayı" dolayısıyla anılmaktadır²⁴. Malikanesinin yüksek konumu dolayısıyla burada ya II./III. Tuthaliya ya da II. Murşili çağındaki aynı isimli kraliyet ailesi fertlerinden birisi söz konusu olabilir²⁵. Kendisinden sadece sarayı nedeniyle söz edildiğinden, metinlerin yazıldığı çağda hayatta olma şartı yoktur.

I. A. 17. ^m*Kán-tu-zi-li(-in₄)*²⁶ (KBo 34.106 IV 27'): Geç Yeni Hitit Devri'nden kaynaklanan bu kült envanter metninin 25'. satırında bahsedilen arkaize edilmiş geneolojik tabir *ABI ABI LUGAL* "kralın dedesi", metni yazdıran kraldan iki kuşak önceki bir devre atıfta bulunmaktadır. Bu tür belgelerin genellikle IV. Tuthaliya zamanında düzenlendiği hatırlanırsa, söz konusu büyük baba herhalde II. Murşili olacaktır. Bu durum, metinde bahsedilen Kantuzzili'nin de **I. A. 12-13** altında tartışılan kişi ile bir tutulmasını olası kılmaktadır.

I. A. 18. ^m*Kán-t'u-z*¹[*i*²-*li(-)*...] (KBo 22.24:2'; herhalde tarihsel içerikli) ile ^m*Kán-du-zi-li*₁₂(-)[...] (KUB 57.68 öy. 38"; belki fal metni): Fragman boyutlarının küçüklüğü nedeniyle veri elde edilemeyen bu iki belgeden sonuncusu, "du" ve "li₁₂" işaretlerini kullanarak ismin ilginç bir yazım şeklini sunmaktadır.

I. A. 19. ^m*Kán-tu-zi-<li-o>*[?] (KUB 16.21 öy. 4'): Bu Yeni Hititçe fal metnindeki ismin ancak öngörülen bir emendasyon sonucu elde edilebilmesi yanında (Laroche 1966: Nr. 502), anılan kişinin kesin saptanması için kontekste yeterli herhangi bir ipucu da bulunmamaktadır (krş. Carruba 1988: 205 vd.).

Sonuç olarak, kurban listesi KUB 11.7+'deki kronolojik bakımdan tespitinde zorluklar bulunan Kantuzzili dikkate alınmaz ise, Hitit Tarihi'nde önemli mevkilerde bulunmuş en az üç Kantuzzili'nin varlığı kesinleşmektedir: I. Muwattalli devrindeki komutan (**I. A. 1-4**), I. Arnuwanda ve II./III. Tuthaliya devrindeki rahip-prens (**I. A. 6-11**), II. Murşili devrindeki şahıs (**I. A. 12-13**).

²³ Tam kesin olmayan okuma teklifi burada yapılmaktadır. Kantuzzili isminde "du" işaretinin kullanılmasına bir de KUB 57.68 öy. 38". satırda rastlanmaktadır; bkz. aşağıda **I. A. 18** altına.

²⁴ "Kantuzzili'nin saray mensupları hep (şu belli erzağı) verirler" ifadesinde geçer.

²⁵ Teşşup-Hebat kültü tabii ki ilk planda II./III. Tuthaliya'nın kardeşi rahip-prens Kantuzzili'nin (Kizzuwatnalı) Teşşup-Hebat ile olan yakın ilgisini akla getirmektedir: KUB 17.22 ve KUB 27.42 (**I. A. 7, I. B. 3**).

²⁶ Son hecenin okunuşu hakkında bkz. yukarıda dn. 18.

Bütün bu belgelerin dışında, Orta Krallık Devri'nden kaynaklanan ritual ve dua metinlerinde, Boğazköy ve diğer merkezlerde (Maşat, Ortaköy) bulunmuş mektuplarda da, şahıs ismi verilmeksizin sadece "rahip" ya da "rahip-prens" unvanı ile anılan (I. B) önemli bir şahsiyetin I. Arnuwanda ve II./III. Tutḫaliya devrindeki Kantuzzili olduğu kabul edilmektedir²⁷.

I. B. 1: Bir grup Kizzuwatna ritualinde (KBo 20.62 I 10'-11', KUB 45.47+ I 40-41, II 5-6, 9-10, III 24-27, KUB 45.48 II 6') kraliçe (MUNUS.LUGAL), isimleri diğer kaynaklarda (I. A. 6) I. Arnuwanda ile sıkı sıkıya ilişkili olan erkek evlatlar (DUMU.NITA) Mannini²⁸, Pariyawatra, Tulpiteššup ile birlikte yine adı verilmeyen "rahip" evlat yine bu Kantuzzili olacaktır. Ancak buradaki konumu, kraliyet ailesi fertleri arasında ve prens sıfatıyla (KUB 45.47+ I 44'de DUMU.LUGAL) gençlik yıllarına geri gitmektedir.

I. B. 2: Bu genç rahibe adı anılmaksızın, I. Arnuwanda ve Ašmunikal'e ait bir duada da rastlanır. Metnin kraliçe aile fertlerini sayan bir bölümünde (KBo 53.10 II [22']-25' // KBo 51.16+ II 4'-6') şu kişiler saptanmaktadır (bkz. de Martino 2009: 92-93; Soysal 2009: 297): [^mArnuwanda LUGAL.GAL] / Ū ^fAšmunikal MUNUS.LUGAL.GAL ¹m²[Tutḫaliya DUMU.LUGAL (tuḫukanti)] / [^fŠatanduḫepa ^mPar[iyawatra (DUMU.NITA SANGA)] / [...[?] ^fMušuḫep]a[?]. Diğer kişilerin aksine, sadece "rahip" unvanı ve "erkek evlat" sıfatıyla Pariyawatra'dan sonra takdim edilen kişi KBo 51.16 II 6'. satırda korunmuştur ve yukarıdaki ritualdeki gibi Kantuzzili'yi gösterdiği kesindir.

I. B. 3: Teššup-Ḫepat tanrı çiftine yönelmiş Hurrice bir dua olan KUB 27.42'nin yazdırana bizzat bu rahiptir²⁹ ve duanın konusu da bir kral çiftini ilgilendirmektedir³⁰. Kantuzzili'nin böylesi ve mümkündür ki erkek kardeşini

²⁷ Bkz. Klinger 1995: 93; de Martino 2005: 299, 309, 311 vd., 315, 316; Singer 2002b: 309-310. Ancak, de Martino tarafından 2005: 312'de Kantuzzili ilgisi ile bahsedilen Kuşaklı mektubu KuT 49'da bir DUMU.MUNUS SANGA "rahabin kızı" ifadesinin bulunduğu konusu kesin değildir. Logogramın diğer yorumu DUMU ^{MUNUS}SANGA "rahibenin oğlu" için bkz. Wilhelm 1998: 178 dn. 10. Yine ^{LUGAL}SANGA kelimesi ile Kantuzzili'yi kastetmesi mümkün tek Boğazköy mektubu KBo 18.69 ise içerikçe fazla önemli bir ayrıntı vermemektedir. Bu konuda ayrıca bkz. Corti 2010: 203-206.

²⁸ Bu kişi ayrıca kurban listesi KUB 11.7 + KUB 36.122 IV 6'da I. Arnuwanda'nın oğlu Ašmišarruma ile birlikte anılır.

²⁹ Haas 1984: 113-119 ve 1985: 274; ayrıca bkz. yukarıda dn. 8.

³⁰ (Hurrice) metinde herhangi bir şahıs adı anılmamasına rağmen, V. Haas yukarıda anılan iki çalışmasında da burada Tašmišarri (= II./III. Tutḫaliya) ve Taduḫepa'nın söz konusu olduğunu ileri sürmektedir. Bu tartışma için, kanımca II./III. Tutḫaliya'nın diğer (ve önceki?) kraliçesi Šatanduḫepa da göz ardı edilemez. KUB 27.42 (CTH 784) V. Haas tarafından bir "dua, yakarış" addedilse de, *Konkordanz der hethitischen Texte*'de "ritual" şeklinde nitelenmektedir. Bu konuda bir karar verebilmek için, oldukça tahrip olmuş kolofonun ilk satırındaki (ay. 27) işaret izleri teklif olmak üzere DUB.I.KAM QA-TI š[ar]-ıra-aš²-ši-ia-aš² x-x²₁[...[?] mu²]-ı²-ga-u¹-ya-aš okunabilir.

(Tašmišarri = II./III. Tutḫaliya) içeren bir duaya ismini yazdırması ilginç bir durumdur ve bu onun diğere duası KUB 30.10'un kaleme alınmasındaki pozisyon ve motivasyonunun anlaşılması konusunda da yardımcı olabilir.

I. B. 4: Söz konusu rahipten bahseden mektuplar arasında tarihsel bakımdan en önemlisi, Ortaköy kazılarında bulunmuş mektup Or. 93/20'dir. Uḫḫamuwa isimli bir kişi tarafından "Majeste"ye (= II./III. Tutḫaliya) gönderilmiş mektupta (öy. 1-13) Arzawalı liderler Kupantakurunta ve Tarḫunnaradu'nun, son anılan kişinin oğulları Mašduri, Piyamaradu ve Kupantazalma ile birlikte bir araya gelerek Hitit politik çıkarlarına karşı bazı planlar yaptıkları rapor edilmektedir. Bunlara sonradan Uḫḫawaranu, Ḫuliyazalmanu ve [...]lişani de katılmıştır. Toplantıların merkezi Ḫappuriya şehridir. Bu arada, Ḫappuriya şehriden gelen bir kaçağın, "rahip" ile görüşerek onu bu durumdan haberdar ettiği Hitit kralına bildirilmektedir (Süel 2001: 671-672; de Martino 2005: 309, 312). Burada anlatılan olayın, II./III. Tutḫaliya zamanındaki Arzawa problemine ait bir ayrıntı olması uzak bir ihtimal değildir ve aşağıda dn. 42'de de değinileceği gibi, diğere bir Ortaköy mektubu Or. 90/1767 büyük bir olasılık ile, rahibin de içinde bulunduğu bazı olaylar sonucunda Tarḫunnaradu'nun Hititler tarafından tutsak alınmasını hikaye etmektedir.

A. Süel'in şifahen bildirdiğine göre, Or. 93/20 dışında Ortaköy'de "rahibi" ilgilendiren başka metinler de mevcuttur. Bunlar arasında, L^ÜSANGA'dan "Majeste" (ve kraliçeye) gönderilmiş iki mektup, "Majeste"den L^ÜSANGA (ve Ḫubuti'ye) bir mektup, mümkündür ki yine "Majeste"den L^ÜSANGA (ve Şup[piluliuma]'ya) bir mektup ve L^ÜSANGA DUMU.LUGAL "rahip-prense" ait ritual metninin giriş bölümünü içeren bir fragman sayılabilir³¹.

I. B. 5: Yine II./III. Tutḫaliya dönemine tarihlenen Maşat mektubu HBM 74'ün göndericisi olan rahibin mektubun gönderildiği Kaşşu'ya

Tabii ki, *šarraššiyaš* kelimesinden sonraki okunamayan işaret(ler) ve kırık yer burada bir SISKUR "ritual" kelimesi varlığı beklentilerine de yol açmaktadır. Ancak, KUB 27.42 korunduğu kadarıyla ritual işlemleri konu almayıp, kral çifti ve tanrılara yönelen dua / ayin sözlerini içermektedir. Eğer *šarraššiyaš* "krallığın" ve *mugauwaš* "duanın" okunuş tekliflerim doğru ise, burada rahip-prens Kantuzzili'nin, kardeşi Tašmišarri'nin tahta çıkışı dolayısıyla yapılan seremonide icra ettiği dua / ayin sözleri söz konusu olacaktır. Buradaki [*mu*²]-*I*²-*ga-u*¹-*ya-aš* yanında, Haas'ın 1984: 119 (dn. 3)'deki [*i*]¹-*š-ga-u*¹-*ya-aš* "(krallık için) yağla(n)manın" yorumu da dikkate alınabilir. Her iki tamamlama için somut belge bulunmasa da, *šarraššiyaš* SİR "krallık şarkısı" (KBo 8.86 öy. 5) kullanımı, *šarraššiyaš mugawar* "krallık duası" seçeneğini anlamsal bakımdan daha mümkün kılmaktadır.

³¹ Söz konusu metinlerin bizzat A. Süel tarafından yayını planlandığından, burada sadece çok kısa bilgi olarak bildirilmesi uygun olacaktır. Kısa bir bilgilendirme için bkz. Süel 1998: 555-556.

ifadelerinden, kendisinin bu sefer Kizzuwatna'da yönetici sıfatıyla bulunduğu ya da en azından bu bölgenin onun sorumluluğunda bulunduğunu anlıyoruz (Freu 2002: 71; de Martino 2005: 311). HBM 74 ve yukarıda bahsedilen Ortaköy mektup grubundan hangisinin daha eski bir döneme gittiği konusunda şimdilik birşey söylenemez.

Kantuzzili konusundaki diğer önemli bilgi kaynağını, gliptik buluntular (II) oluşturmaktadır. Şimdiye kadar keşfedilen altı adet mühür ve mühür baskısında Kantuzzili ismi hem çivi- hem de hiyeroglif yazısı ile yazılmış halde mevcuttur. Bu buluntular ve tarihlendirilme teklifleri şöyledir³².

II. 1. Sivas mührü SM 90/2: Soysal 2003: 41-45 ve en son Soysal 2011: 68-69'da literatürdeki diğer görüşler ve teklifler de dikkate alınarak tarafımdan tartışıldı. Hiyeroglif yazımlı unvanı henüz kesin şekilde saptanamayan mühür sahibinin kim olabileceği konusunda, hem I. Muwattalli (15. yy'ın sonları) hem de II./III. Tuthaliya devrindeki (14. yy'ın ilk yarısı) Kantuzzili dikkate alınabilir. Eğer ikinci seçenek söz konusu olacak ise, buradaki Kantuzzili'nin hayatının daha önceki bir evresine, mesela (babası) I. Arnuwanda zamanına düşen "erken kariyeri" de hesaba katılmalıdır.

II. 2. Mühür baskısı Bo 78/56: Soysal 2003: 45-48 ve en son Soysal 2011: 68'de tartışıldı. Şahıs ismi, mühür merkezinde hiyeroglif *Kà-^{*}tuzi-li*, çiviyazılı lejandta ise ^m*Kán-tu-zi-l[i]* şeklinde yazılmıştır. Bu buluntunun, Kantuzzili ile "baş münadı" (MAGNUS.LITUUS) Tuthaliya'nın ortak mührü olduğu anlaşılmaktadır. A. M. Dinçol tarafından 2001: 94 vdd. yapılan isabetli tarihleme³³ izlenerek, mühür sahiplerinden "kraliyet koruma kıtası komutanı" (MAGNUS.LANCEARIUS) unvanlı Kantuzzili, II./III. Tuthaliya devrindeki kişi olarak kabul edilecektir³⁴.

³² Kantuzzili (ve Tuthaliya) mühürleri konusundaki görüşlerimi en son Soysal 2011: 65 vdd. açıklamış bulunuyorum. Ashında bu çalışmanın bir parçası olarak planlanan gliptik bölümü, Hawkins tarafından Herbordt – Bawanypeck – Hawkins 2011: 86 vdd. ileri sürülen iddialara bir an önce cevap verilmesi düşüncesiyle yukarıda bahsedilen makalede önceden yayınlanmıştır. Aşağıda, oradaki sonuçlara dayanan kısa bir özet veriyorum. Bu arada, gerektiğinde Soysal 2011'deki bilgilere bazı yeni ekler de yapılmıştır. Bu mühür buluntularının önemi, bizlere Kantuzzili hakkında çiviyazılı belgelerde rastlanmayan "kraliyet koruma kıtası komutanı" (= MAGNUS.LANCEARIUS; çiviyazısı karşılığı ile GAL (L^U.MES)MEŞEDI) unvanını kazandırması, ve Kantuzzili adının "Tuthaliya"lar ile olan yakın (ailevi) ilişkisini göstermesidir.

³³ Bazı araştırmacılar tarafından gözden kaçırılan ya da dikkate alınmayan bu husus konusunda ayrıca bkz. aşağıda dn. 79.

³⁴ Müller-Karpe 2009b: 112'de, I. Muwattalli Devri'ndeki Kantuzzili'nin "kraliyet koruma kıtası komutanı" unvanının olmadığını yazmaktadır. Onun bu fikrine karşı olmak üzere, komutan Kantuzzili'nin, yeni yönetimin (I./II. Tuthaliya) iş başına gelmesiyle kariyerinde bir yükselme ile Muwa'nın yerine "kraliyet koruma kıtası komutanlığı" makamına geldiği düşünülebilse de

II. 3. Kayalıpınar mühür baskısı Kp 06/13: En son Soysal 2011: 68'de tartışıldı. Şahıs ismi, mühür merkezinde hiyeroglif *Kà-^{*}tuzi-li*, çivi yazılı lejantta ise [^mKÁ]'*n-tu-zi²-li*' şeklinde yazılmıştır. Bo 78/56 belgesinde olduğu gibi “kraliyet koruma kıtası komutanı” (MAGNUS.LANCEARIUS) unvanını taşıyan bu Kantuzzili'nin hemen yukardaki ile aynı şahsiyet olduğu kesindir.

II. 4. Bo 2002/14 ve Bo 2004/12: En son Soysal 2011: 69'da tartışıldı. Gliptik özellikler ve mühür sahibinin taşıdığı MAGNUS.AURIGA REX.FILIUS “büyük arabacı, prens” unvan kombinasyonu nedeniyle buradaki Kantuzzili'nin yukarıdakilerden daha değişik, ve yeni çağlara ait bir şahsı göstermesi gerekmektedir. Bunun için en uygun kişi, II. Murşili Devri'nden (14. yy'ın ikinci yarısı) tanınan ama çivi yazılı kaynaklarda unvanı ve pozisyonu saptanamayan Kantuzzili'dir (**I. A. 12-13**). Yukarıdaki yayında yapılan açıklamalara ek olarak, bu Kantuzzili'nin oğlu olan ve III. Hattuşili ile IV. Tuthaliya zamanında yaşayan Uratarhunta'nın da görünüşe göre aynı babası gibi “büyük arabacı” unvanına sahip olduğunu söyleyebiliriz³⁵.

II. 5. Bo 99/69: Doğrudan Kantuzzili'ye ait olmasa da, onu “babası” olarak tanıtan bir Tuthaliya'nın kralî mührünü oluşturan bu buluntu, Soysal 2003: 48-54 ve Soysal 2011: 65, 66'da tartışıldı. Literatürdeki genel kanı, buradaki Tuthaliya'nın, I./II. Tuthaliya, Kantuzzili'nin de I. Muwattalli'nin katili olan ve bağış belgesi KBo 32.185 ay. 14'de UGULA LÜ.MEŞİŞ.GUŞKIN unvanı ile beliren görevli olduğudur. Bu mühürde, aslında kral unvanı bulunmayan Kantuzzili'nin secerede anılması ve mühür sahibi Tuthaliya'nın da *tabarna* “egemen hükümdar” sıfatını taşımaması³⁶ yanında kraliçesinin de bulunmaması ilginç ayrıntılardır. Yukarıda anılan iki çalışmamda, bu hususları da dik-kate alarak, Bo 99/69'deki şahıslardan Kantuzzili'yi II./III. Tuthaliya devrindeki Kantuzzili, Tuthaliya'yı da I. Şuppiluliuma tarafından bertaraf edilen genç Tuthaliya (TUR) ile identife etmeyi teklif etmiştim. Görünüşe göre aynı şahıslar, yukarıda bahsedilen Bo 78/56 mühür baskısında da beraber geçmektedirler; ancak Bo 78/56, Tuthaliya'nın henüz “baş münadi” unvanını taşıması nedeniyle Bo 99/69'den daha eski bir devre tarihlenmelidir. Yakın bir zamanda

(Herbordt – Bawanypeck – Hawkins 2011: 89; krş. de Martino 2010: 188), Bo 78/56'nın gliptik bakımdan oldukça yeni bir devre tarihlenmesi böyle bir senaryoya izin vermemektedir.

³⁵ “Bronz Tablet”teki şahitler listesinde IV 38: ^mGAL.^dU GAL QÁR-TAP-PÍ; ayrıca krş. KBo 47.11 öy. 7'-8': ^mGAL.^fd[U-da-...] / [... GAL] QÁR-TAP-PÍ, ve şahıs isminin tam korunduğu öy. 10': ^mGAL.^dU-da-aš. Bu konuya, Journal of the American Oriental Society dergisi için hazırladığım ve halen baskıda olan KBo 47 kitap kritiğinde de değinmekteyim.

³⁶ Soysal 2003: 52-53 ve 2011: 66'da, bu unvanın *tabarna* mühürlerinde hep bulunduğu ve tarihleme kriteri olarak da önem taşıdığını belirtmiştim.

Kayalıpınar'da keşfedilen ve kral Tuḫaliya yanında kraliçe Nikalmati'nin de adını taşıyan Kp 09/12 mühür baskısı, I./II. Tuḫaliya'ya ait ilk kesin "tabarna-mührü" belgesini gözler önüne sermiştir. Bunun sonucunda, Kp 09/12'nin aksine, kral-kraliçe çifti yerine kral ile babası ikilisini içeren Bo 99/69 mühür baskısının belki de I./II. Tuḫaliya'ya ait olamayacağı görüşüm şimdi daha da kuvvetlenmektedir. Burada, yukarıdaki çalışmamda görüşlere ek olarak, gliptik bir ayrıntının üzerine parmak basmak da yerinde olacaktır: Kp 09/12 Tuḫaliya-Nikalmati mühründe ne kenardaki çiviyazılı satırlar ne de merkezî kısım birbirinden dairesel çizgilerle ayrılmamıştır. Halbuki bu, Bo 99/69 Tuḫaliya-Kantuzzili mühründe mevcuttur. Bu tür görsel-sanatsal farklılıklar genellikle mühürçülükte kaydedilen teknik ilerlemenin sonucu olarak görülmektedir. Buna bağlı olarak, Tuḫaliya-Kantuzzili mührünün sanatsal bakımdan daha inkişaf etmiş, yani Tuḫaliya-Nikalmati mührüne nazaran daha yeni devirlerden kaynaklanan bir örneği oluşturduğunu söyleyebiliriz. Böyle bir karşılaştırma sonucunda yapılan tarihleme, Bo 99/69 baskısının I./II. Tuḫaliya'nın Nikalmati ile evlenmeden önce, yani gençlik yıllarında kullanıldığı bir mührü ait olabileceği olasılığını da³⁷ oldukça zayıflatmaktadır.

B) II./III. Tuḫaliya'nın Son Yılları Ve Ölümünden Sonraki Siyasî Durumun Mümkün Kurgusu

Hitit Devleti'nin tarihi boyunca yaşadığı en büyük askerî-siyasal krizlerden birinin, Orta Hitit Krallık Devri'nin son kralı olan II./III. Tuḫaliya³⁸ zamanında meydana geldiği bilinmektedir. Bu kral zamanına ait kesinlikle onun adıyla tarihlenen belli başlı belge bulunmadığından —ya da şimdiye kadar saptanamadığından³⁹— sadece değişik kaynaklardan dolaylı şekilde elde edilen bilgilerin kombinasyonu ile Hitit Devleti'nin bu buhranlı dönemi aydınlığa kavuşmaktadır. Bu konuda en çarpıcı tasvir, III. Ḫattuşili'nin idarî bir metni olan KBo 6.28+'in (CTH 88) tarihsel girizgahında yapılmıştır (öy. 6-15): "*Eskiden Hatti ülkeleri düşmanlar tarafından tahrîp edilmişti.*

³⁷ Bunu, Soysal 2011: 66'da dikkatli olmak kaydıyla dile getirmiştîm.

³⁸ I. Arnuwanda ile Aşmunikal'in oğulları ve onlar zamanında *tuḫkanti* Tuḫaliya olarak tanınan veliaht prens, Hurriçe ismiyle Taşmişarri (yak. MÖ 1400-1380). Bu kral, devri ve ilgili kaynaklar için genel olarak bkz. Bryce 1998: 158-167; Klengel 1999: 127-134.

³⁹ Her ne kadar Boğazköy arşivlerinde Tuḫaliya'nın adını taşıyan bir hayli tarihî-idarî metin bulunsa da, Orta Krallık'ta aynı adı taşıyan birden fazla kralın varlığı ve bazen bunlar ve bunlarla ilgili olayların birbirinden kesin ayıramaması söz konusu elverişsiz kaynak durumuna yol açmaktadır. İlgili literatürde, hakkında artık neredeyse izlenemeyecek kadar fazla ve spekülâtif fikir üretilen "Orta Hitit Devri'nden tanınan hükümdar Tuḫaliya'ların" tasnifi ve numaralandırılması için bkz. Gurney 1979: 215-221; Miller 2004: 6 dn. 5; Carruba 2005a: 246 vdd., 266-267, 2005b: 179 vdd., 180 dn. 2; Forlanini 2005: 230 dn. 2; Marizza 2007: 1-7.

Kaşkalı düşman gelmiş, Hatti ülkelerini tahrip edip Nenašša'yı sınır yapmıştı. Aşağı Ülke tarafından Arzawalı düşman gelmiş, o da Hatti ülkelerini tahrip edip Tuwanuwa ve Uda'yı sınır yapmıştı. Diğer taraftan, Arawannalı düşman gelmiş, tüm Gaššiya Ülkesi'ni tahrip etmişti. Öte taraftan, Azzili düşman gelmiş, tüm Yukarı Ülkeleri tahrip edip Šamuha'yı sınır yapmıştı. İşuwalı düşman gelmiş, Tegarama'yı tahrip etmişti. Diğer taraftan, Armatanalı düşman gelmiş, o da Hatti ülkelerini tahrip edip Kizzuwatna'yı sınır yapmıştı. Hattuša şehri de yakılıp yıkılmıştı”⁴⁰. Yabancı kaynaklı bir belge, Mısır firavunu III. Amenophis'in, politik bir evlilik planıyla da yakınlaşmaya çalıştığı Arzawa kralı Tarhüntaradu'ya gönderdiği Hititçe mektup VBoT 1' de (CTH 151)⁴¹ Hitit Devleti'nin içinde bulunduğu zor durumu aynı şekilde ve bu sefer uluslararası politik perspektif bakışı ile ortaya koyup, III. Hattuşili'nin KBo 6.28+'deki felaket haberlerini firavunun ağzından şu cümlelerle destekler mahiyettedir (ay. 25-27): “Bana Kaška Ülkesi'nden ahali gönder. Herşeyin (artık) sona erdiğini ve Hattuša Ülkesinin felce uğradığını (metinde: donduğunu) duydum”. Bu son derece kısa bilgi aslında manidar olup, çok önemli tarihî-politik duruma işaret etmektedir: Arzawa kralının Anadolu'dan Mısır'a Kaşkalı ahali gönderebilecek durumda olması, onun bu savaşçı Kuzey Anadolu kavmi ile doğrudan ilişkide bulunduğu anlamındadır ki, bu ancak Hititler'in hem tüm Batı-Merkezî Anadolu'da hem de Aşağı Memleket bölgesinde askerî hakimiyeti kaybetmeleri ve burada bir politik boşluğun oluşması ile mümkün olabilirdi (krş. Haider 2003: 179-180). Yukarıda bahsedilen III. Hattuşili'nin beyanı, yani Kaşkalı düşmanın Nenašša'yı, Arzawa ülkesinin de aşağı ülke tarafından ilerleyip Tuwanuwa'yı sınır yapması, bu durumu

⁴⁰ Bryce 1998: 158-159. Bunun dışında, değişik metinlerde ayrı ayrı ve kısa haberler şeklinde rastlanan ve hepsi aynı felaketsel devre geri giden şu dağınık bilgiler de vardır:

- 1) I. Şuppiluliuma ile Şattiwaza anlaşması KBo 1.1 öy. 10-13'e göre, İşuwa ülkesinin isyanı ve bu ilgi ile düşman sıfatıyla sayılan pek çok şehir.
- 2) II. Murşili'nin On Yıllık Annalleri KBo 3.4+ III 57'-59'a göre, dağ ülkesi Tarikarimu'nun Kaşkalar tarafından işgal edilmesi. Bunun yanında, II./III. Tutşaliya Devri'nden kaynaklanan Maşat Höyük mektuplarında (Alp 1991: Nrr. 1, 6, 8, 10, 25, 26, 27, 36, 37, 46, 61) rapor edilen ve tamamı Kaşkalar'a maledilecek yoğun düşman saldırı ve diğer etkinlikleri.
- 3) II. Murşili'nin “Dördüncü Veba Duası” KUB 14.13 + KUB 23.124 I 28-30'a göre, Hatti Ülkesi'nin düşman tarafından sıkıştırılıp tahrip edilmesi. Yeni arkeolojik buluntular, II./III. Tutşaliya'nın devamlı ikamet yeri değiştirdiği de göstermiştir: Hattuša'nın düşmesinden sonra Şapinuwa, kralın yaşlılığında ise Şamuha şehri gibi; bkz. aşağısı.

Tüm bu olumsuz askerî-politik gelişmeler ışığında, Taracha'nın 1997: 84'de savunduğu, II./III. Tutşaliya saltanat süresinin Hititler için muhteşem bir devir olduğu yorumu tartışma götürür (krş. Soysal 2003: 53-54 dn. 56). Nitekim kendisi sonradan Taracha 2007: 660 dn. 6'da artık bu görüşünden vazgeçtiğini belirtmektedir.

⁴¹ En yeni metin çevirileri için bkz. Klingner 2006: 194-195 ve Hawkins 2009: 77.

destekler mahiyettedir. Kaşkalar ve Tarḫuntaradu yönetimindeki Arzawalılar artık, birbirine çok yakın ve hatta sınır olan Konya Ovası / Tuz Gölü civarındaki Nenašša-Tuwanuwa şehirleri üzerinden komşu olmuşlardır⁴². Bu arada, III. Ḫattušili metnindeki Ḫattuša'nın yakılıp yıkıldığı haberi ile, Mısır firavununun ilginç bir ifâdeyle dile getirdiği *Ḫattuša'nın felç olduğu* beyanı birbirleriyle örtüşmektedir. Hitit başkentinin tahrip edilmesi, belki de elden çıkması tabii ki Hitit kralının buradan ayrılarak kendine başka bir ikamet yeri bulmasını gerektirmiştir. 1990 yılında kazılmaya başlanan ve Boğazköy'den sonra en büyük Hitit tablet buluntusunu veren Ortaköy'ün (Hitit Çağın'daki adıyla Şapinuwa), oradaki dökümanların değerlendirilmesiyle, II./III. Tutḫaliya'nın bir süre ikamet yeri olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı kralın büyük olasılıkla daha sonraları Yukarı Ülke'de yer alan Şamuḫa (herhalde Sivas / Kayalıpınar) şehrinde de yaşadığı ve askeri harekâtları buradan yönettiği bilinmektedir⁴³.

⁴² Aynı Arzawalı Tarḫuntaradu, ancak bu sefer Hititçeleştirilmiş Tarḫunnaradu ismiyle, Ortaköy mektubu Or. 93/20 öy. 4 ve 9'da da geçer (Süel 2001: 671 vd.). Orada, Tarḫunnaradu'nun diğer Arzawalı beyler ile bir araya gelerek Hititler'e karşı komplo hazırlığı içinde olduğu anlatılmaktadır (bkz. yukarıda I. B. 4). Anılan kişinin akıbeti, belki de KUB 23.13 + Bo 9698 st. 8-9'da (join için bkz. Soysal, *Anatolica* dergisinin şu anda baskıda olan sayısı) Şeḫa Ülkesi lideri sıfatıyla yakalanıp Hitit kralı tarafından "Güneş Tanrıçası'nın şehri" Arinna'ya getirilmesi haberi ile bildirilmektedir. Bu olay ya II./III. Tutḫaliya'nın son zamanlarında ya da onun seleflerinden biri, mesela I. Süppiluliuma devrinde meydana gelmiş olmalıdır (Süel 2001: 673). KUB 23.13 + Bo 9698'nin tarihlenmesi problemlidir ve tarafımdan *Anatolica* dergisinin gelecek sayısında tartışılacaktır. Bu konuyla ilgili yeni bir gelişme olarak, A. Süel tarafından Varşova'daki 8. Hititoloji Kongresi'nde (Eylül 2011) ilk kez tanıtılan diğer bir Ortaköy mektubu Or. 90/1767:4'-7', KUB 23.13+Bo 9698 ile uyuşan bilgiler içerir ve Tarḫunnaradu'nun yakalanıp zincire vurulduğunu² ve [...]’nin huzuruna getirildiğini yazmaktadır. Olayların akışında (st. 4') rahibin (= Kantuzzili) anılması da ilginçtir. Böylece, KUB 23.13 + Bo 9698'in II./III. Tutḫaliya Devri'ne tarihlenmesini savunan fikir bu belgeyle çok önemli bir dayanak kazanmaktadır. A. Süel, aynı kongrede, Tarḫunnaradu ismini içeren diğer dört Ortaköy fragmanı daha tanıtmıştır: Or. 90/431 + Or. 90/1517, Or. 90/651 + Or.93/1, Or. 90/1299 ve Or. 90/1600. Son anılan fragman öy. 45', ay. 61' ve 63' deki [^mTar-ḫ]u-un-na-ra-du yanında, ay. 82'de ^mTar-ḫu-un-ta-ra-du yazılışı da vardır ki bu, Tarḫunnaradu ve Tarḫuntaradu'nun aynı kişi olup olmadığı konusundaki şüphelere artık son vermektedir.

⁴³ Ortaköy hafirleri pek çok vesile ile, ama en son Süel 2008: 457 vdd. (Türkçe) ve Süel 2009: 193 vdd. (İngilizce), bu merkezi yeni bir "devlet başkenti" adanmıştır. II./III. Tutḫaliya'nın Şapinuwa'yı gerçekten başkent haline getirdiği konusunda kesin bir delil, mesela Ḫattuša'daki krali arşivlerin ya da tanrı heykel ve diğer kült malzemesinin bu şehire nakledildiğine dair belirtiler mevcut değildir. Ortaköy arşivlerinde çok zengin metin çeşitliliği göze çarparsa da, krala ait tarihsel ve idari metin türleri burada daha ele geçmemiştir. Zaten arkeolojik buluntular da, şehrin II./III. Tutḫaliya'dan hemen sonra önemini yitirdiğini göstermektedir. Şapinuwa / Ortaköy'ün bir başkent olmaktan çok, bu kralın güncel olumsuz askeri-politik gelişmelerden dolayı geçici / yedek olarak kullandığı bir ikamet yeri olması akla daha yatkındır. Aynı durum, onun daha sonraki ikamet yeri Şamuḫa / Kayalıpınar için de geçerlidir. II./III. Tutḫaliya'nın Şapinuwa'yı neden terkettiği bilinmemektedir. Ancak, bu şehrin de zamanla güvenli bir ikamet yeri olmaktan çıktığı ve belki düşman eline düşme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı ihtimali bulunmaktadır. Bu arada, Şapinuwa'dan sonraki Şamuḫa ikamet, sadece stratejik sebeplerle, yani Azzi-Ḫayaša'ya karşı yürülen askeri operasyonlar sırasında

II./III. Tuthaliya'nın son idare yıllarına denk gelmesi gereken Šamuha ikame-tini “Šuppiluliuma'nın Kahramanlıkları” adlı eserin, II. Muršili'nin dedesine ithaf ettiği kısımlardan öğreniyoruz. Bu kısımlar ne yazık ki tam korunmamış-tır ve kısmen kullanılabilir. Metin anlatımında kralın sıkça hastalanıp sonra tekrar iyileştiğinin anlatılması, bu zaman zarfında II./III. Tuthaliya'nın büyük olasılıkla artık ileri bir yaşta bulunduğu intibayı vermektedir. Nitekim, onun tarafından Šamuha şehrinden yönetilen ya da başlatılan askerî operas-yonlarda, prens Šuppiluliuma da ona yardımcı olmaktadır. Šuppiluliuma'nın bizzat talep etmesi üzerine, kral tarafından Šamuha'dan önce iki Kaška ve sonra da bir Arzawa seferine yollanmıştır —ki bunlar başarıyla sonuçlanmış-tır. II./III. Tuthaliya'nın bizzat çıktığı Maša/Kammaliya ve Hayaša seferleri-ne Šuppiluliuma da katılmıştır. Šuppiluliuma yanında, II./III. Tuthaliya'ya askerî hareketlerde destek olan diğer kişi ise, metnin korunan kısımlarında unvanına rastlayamadığımız, ama şüphesiz en az Šuppiluliuma kadar önemli bir konuma sahip bulunduğu anlaşılan Kantuzzili'dir. Onun adı, Hayaša ül-kesi meselesi ve başarılı bir Arziya seferi münasebetiyle anılır⁴⁴. Bu olayların tasvir edildiği metin yerleri çok kırık olduğundan, Kantuzzili'nin de Šamuha şehrinde kralın yanında bulunduğu konusunda bir fikir sahibi olamıyoruz. Ancak Kantuzzili mühür baskısı Kp 06/13'ün Kayalıpınar'da ortaya çıkması, onun bu şehirle yakın ilişkisini kanıtlar mahiyettedir⁴⁵.

“Šuppiluliuma'nın Kahramanlıkları” metnindeki tasvirlerden, II./III. Tuthaliya-Kantuzzili-Šuppiluliuma işbirliğinin olumlu sonuçlar verdiğini ve Hatti Ülkesi için neredeyse umutsuz gözükken askerî-politik durumun kralın son yıllarında artık Hititler lehinde değişmeye başladığını anlıyoruz⁴⁶. Bu kom-pozisyonda, II. Muršili'nin “dedem” olarak bahsettiği II./III. Tuthaliya'nın en son anıldığı pasajlar DŠ Frag. 13 ve 14'de yer alır (Güterbock 1956: 66-68; del

bu şehrin bir üs olarak kullanılmasıyla da açıklanabilir. II./III. Tuthaliya'nın Šapinuwa ve Šamuha ikametleri konusunda ayrıca krş. Haas 1985: 271; Kempinski 1993: 84; Otten 1995: 11; Wilhelm 2002: 888; ve özellikle Rieken 2009: 133 vd.; en son Doğan-Alparslan – Alparslan 2011: 87, 88-90.

⁴⁴ Bu arada, daha önce söz edilen Ortaköy mektuplarında (I. B. 4) aynı kişinin “rahip” sıfatı ile bir Arzawa birliği komplosu ile bizzat ilgilenmesi ve Tarhunraradu'nun ele geçirilme operasyonunda² adının geçmesi, yine II./III. Tuthaliya Devri'ne, ancak onun Šamuha'ya taşınmasından önceki bir dönemine denk düşmelidir. Çünkü, kral görünüşe göre henüz Šamuha'da değil, mektubun gönderildiği Šapinuwa şehrinde-dir.

⁴⁵ Diğer taraftan, mühürün aslı olan ve bizzat incelemek fırsatını bulduğum diğer gliptik buluntu SM 90/2'nin de müzeye Sivas civarından geldiği bildirilmektedir. Buluntu yeri kesinlikle saptanamasa da, bu mühürün de aslında Kayalıpınar'dan kaynaklanıyor olması sürpriz olmayacaktır.

⁴⁶ Nitekim diğer belgelerdeki bilgilerden, Arzawalı lider Tarhunraradu'nun mağlup edilip tutsak alındığını (bkz. yukarıda dn. 42) ve diğer ciddi düşman Hayaša Ülkesi ile de nihayet bir antlaşma yapıldığını biliyoruz.

Monte 2008: 18-19, 46). Kralın bundan sonraki icraatı ve ölümüne kadar olan iç ve dış gelişmeler karanlıkta kalmaktadır. II./III. Tuḫaliya'nın saltanatının sona ermesi ve I. Šuppiluliuma'nın tahta çıkması arasına yerleştirilecek tek tarihsel olayı yine II. Muršili tarafından yazdırılan "Birinci Veba Duası"ndan öğreniyoruz. Burada, I. Šuppiluliuma'nın kral olmadan önce yine Tuḫaliya isminde ancak TUR "genç" sıfatını taşıyan bir kişiyi bertaraf ettiği anlatılmaktadır ki, bu durum adı geçen Tuḫaliya'nın gerçekten hükümdarlık yapıp yapmadığı problemi ile de bağlantılıdır⁴⁷. Genç Tuḫaliya "Birinci Veba Duası"ndan başka bir belgede anılmadığından⁴⁸, hakkında fazla malumat bulunmayan bir şahsiyettir. Yukarıda bahsedilen metinde, II./III. Tuḫaliya'nın "oğlu" olduğu, kendisine sadakat yemininde bulunan tebâsının sonradan ona ihanet ederek I. Šuppiluliuma'nın tarafına geçmesini takiben öldürüldüğü anlatılır. "Birinci Veba Duası" için yeni bulunan bir join, onun tarafında yer alan ve Alaşiya'ya sürgüne gönderilen kardeşlerinin *[...] -x-ú-da ve Pirwa adını taşıdığını da göstermiştir⁴⁹. Oldukça kısa ve müphem şekilde yapılan bu tasvirde, genç Tuḫaliya'nın, II./III. Tuḫaliya'dan sonra Hitit tahtına çıktıktan sonra ya da çıkmak üzere iken (krş. Dinçol – Dinçol – Hawkins – Wilhelm 1993: 99), bir komplo sonucunda I. Šuppiluliuma tarafından bertaraf edildiği anlaşılmaktadır. II./III. Tuḫaliya'dan sonra Hitit krali veraset sisteminde izlenen bu garip gelişme, I. Šuppiluliuma'nın babası öldüğünde belki de veliaht pozisyonunda bulunmadığını gündeme getirmektedir. Her ne kadar "Šuppiluliuma'nın Kahramanlıkları" metninde II./III. Tuḫaliya'nın gözdesi bir prens konumunda gözükiyorsa da, herhangi bir nedenle Hitit tahtına layık görülmemesi konusunda ilk etapta iki varsayım düşünülebilir: Tarafımızdan kimliği şimdilik bilinmeyen annesinin düşük mevkiinden dolayı *tuḫkanti* pozisyonuna getirilemeyecek bir prens statüsünde bulunması (krş. Dinçol – Dinçol – Hawkins – Wilhelm 1993: 97) —ki ne annesinin "(egemen) kraliçe" ne de kendisinin "veliaht" olduğunu gösterir tek bir

⁴⁷ Hitit tarihini konu alan çalışmalarda, genç Tuḫaliya'nın (= ? III. / IV. Tuḫaliya) kral listesine ya soru işareti ile eklendiği ya da hiç alınmadığı izlenir; bu konuda ayrıca krş. Dinçol 2006: 25; Simon 2009: 252 dn. 8.

⁴⁸ Ya da metinlerde Tuḫaliya adıyla anılan bir hayli kral arasında kesinlikle saptanamadığından; söz konusu problem için bkz. makalenin giriş bölümü ve dn. 39.

⁴⁹ KUB 14.14 + KBo 50.184 öy. 19. Bkz. Groddek 2009a: 166 dn. 44, 2009b: 98-101 (bibl. ile). Bu arada, ilk anılan kişinin adının [...] -x-ú-da okunuşu kesin olmayıp, *Konkordanz der hethitischen Texte*'deki fotoya (hethiter.net/:PhotArchB0788f) göre bir [m...] -lî²-ú-uš (böylece takibi isim ^m*Pirwaš=sa* ile uyuşmak üzere nominatif halde) olasılığı da vardır. Genç Tuḫaliya'nın bu iki kardeşi, II./III. Tuḫaliya'nın değil (onun oğulları Šuppiluliuma ve Zida'dır), bilakis Kantuzzil'in evlatları olacaktır. Genç Tuḫaliya'nın Kantuzzil'in öz, II./III. Tuḫaliya'nın da adoptif oğlu olduğu konusunda bkz. aşağısı.

bilgiye sahip değiliz⁵⁰. Ya da sonraları babası ile arasında çıkan bir anlaşmazlıktan dolayı gözden düşüp veliahtlığa layık görülmemesi ya da bu pozisyon-
dan azledilmiş olması. Gerçek ne olursa olsun, onun yerine Hitit tarihinde
pek tanınmayan ve kim olduğu da kesin bilinmeyen genç Tutḫaliya'nın dev-
reye girdiği görülüyor. Bu kişinin II./III. Tutḫaliya dönemindeki pozisyonu ve
I. Šuppiluliuma tarafından nasıl bertaraf edildiği, herhalde "Šuppiluliuma'nın
Kahramanlıkları" kompozisyonunun I. Šuppiluliuma'nın hükümdarlık öncesi
dönemini konu alan kayıp kısımlarında anlatılıyordu.

Çiviyazılı kaynakların zayıflığına ve hatta suskunluğuna karşılık, oldukça
yakın tarihlerde gün ışığına çıkan bazı gliptik buluntulara dayanarak ve da-
ğınık haldeki bilgi kırıntılarının kombine edilmesiyle de genç Tutḫaliya'nın
hükümdarlığı ve babasının kim olabileceği hususunda önceki bir çalışmamda
şu teklifte bulunmuştum (Soysal 2003: 50): Genç Tutḫaliya aslında "krali mu-
hafız alayı komutanı" Kantuzzili'nin oğluydu (yani I. Šuppiluliuma'nın yeğeni)
ve II./III. Tutḫaliya devrinde "baş münadi" unvanını taşıyordu. Sonradan
amcası kral tarafından evlatlık edinilmişti⁵¹. Hitit krali veraset sisteminde
evlatlık edinmeyi genellikle veliaht olarak atama durumu izlediğinden, genç
Tutḫaliya'nın bu adoptasyon sonucunda Hitit tahtının gelecekteki sahibi
olması da beklenmeliydi ve böylece onun II./III. Tutḫaliya'dan sonraki hü-
kümdar olması artık bir sürpriz sayılmayacaktı. Burada, kraliyet ailesi dahi-
lindeki kişisel ve politik gelişmeler ne olursa olsun, olayların akışında genç
Tutḫaliya'nın babası Kantuzzili'nin önemli rol oynaması ve öz oğlunun kari-
yeri lehinde pozisyon takınması gayet doğaldır. II./III. Tutḫaliya'nın son za-
manlarında kralın yanındaki en nüfuzlu kişilerin Kantuzzili ve Šuppiluliuma
olduğu hatırlanırsa, ikisinin arasında bir güç mücadelesinin var olduğu ve
bunun da yaşlı kralın son dönemlerinde doruk noktasına çıktığı her tarihçi-
nin kolayca tasavvur edebileceği bir durumdur. Šuppiluliuma'nın, babasın-
dan sık sık askerî seferleri bizzat kendisinin yönetmesi için izin istemesi (DŞ
Frag. 11, 14) politik hırs yanında, belki de babası nezdindeki pozisyonunu

⁵⁰ I. Šuppiluliuma'nın uzun yıllar tartışma konusu olan ailevi bağı meselesi, onun II./III. Tutḫaliya'nın oğlu olduğunu ispatlayan mühür baskıları Bo 91/1314 ve Maşat Höyük'ten Mşt. 76/15 ile nihai bir sonuca ulaşsa da, annesinin II./III. Tutḫaliya'nın önde gelen kraliçelerinden birinin (mesela Šatanduḫepa'nın) olduğu konusunda herhangi bir delil yoktur. De Martino 2009: 96 ise, Šatanduḫepa'yı genç Tutḫaliya'nın, Taduḫepa'yı da I. Šuppiluliuma'nın annesi olarak kabul etmektedir.

⁵¹ Genç Tutḫaliya'nın, II./III. Tutḫaliya'nın öz değil, ancak adoptif oğlu olabileceği savım, Hititlerde isim verme geleneğinin en yerleşmiş kurallarından biri olan baba isminin genetik oğula verilmemesi gerçeğine dayanmaktadır (Soysal 2003: 49). Bu konudaki diğer polemik ve tartışmalar için bkz. C. 3 altına (Appendix).

sağlamlaştırmaya çalışarak amcası Kantuzzili'den gelebilecek Hitit tahtının kaderini değiştirmesi olası plan ve müdahaleleri önleme amacını taşıyordu. İç politika ve kraliyet ailesi dahilindeki çoğunu bilmediğimiz gelişmeler ne olursa olsun, sonuçta Kantuzzili tarafının ağır bastığı⁵² ve genç Tutthaliya'nın belki de sürpriz ve aynı zamanda pek de haklı olmayan bir şekilde Hitit tahtına aday olduğu ortadadır. II./III. Tutthaliya'nın "adoptif oğlu" Tutthaliya'nın "Birinci Veba Duası"nda özellikle vurgulanarak "genç" sıfatıyla tanıtılması, onun kralın öldüğünde yaş ve beceri bakımlarından henüz hükümdarlık vasıflarına sahip olmadığını işaret eder mahiyettedir. Genç Tutthaliya'nın ilk yönetim yıllarında beklenildiği üzere tecrübeli bir kişinin destek ve himayesine ihtiyacı bulunması durumunda ve öz babası Kantuzzili'nin de buradaki işlevinin ne olabileceği sorusu sorulduğunda, akla gelen ilk olasılık Kantuzzili'nin öz oğlu için belli bir süre kral naipliği yapmasıdır⁵³. Nitekim, onun sahip olduğu "krali muhafız alayı komutanlığı" statüsü, kralın himayesi için çok uygun bir pozisyonudur. Bununla birlikte, eldeki bazı tarihsel veriler Kantuzzili'nin yukarıdaki unvandan çok daha geniş yetkilere sahip bulunduğunu göstermekte, hatta onun için ülke yönetim mekanizmasında bir "hükümdar" mevkini düşündürmektedir. Bu konuda üç ayrıntı dikkate alınacaktır:

1) Genellikle "Şuppiluliuma'nın Kahramanlıkları" metnine atfedilen (DŞ Frag. 2 A), ancak II. Murşili'nin başka bir tarihsel kompozisyonuna aitliği de mümkün gözükten IBoT 4.346 + KUB 14.23'deki⁵⁴ (I. A. 10) kötü korunmuş konteksin ilk paragrafında önce metni yazdırmanın "dedem" diye nitelediği

⁵² KUB 27.42 belgesinin de gösterdiği gibi (bkz. yukarıya ve dn. 30) Kantuzzili'nin askerî-politik gücü yanında, büyük rahip sıfatı ile muhtemelen kraliyet sülalesi içinde "tahta çıkma" ritual ya da merasimini düzenleme yetkisini taşıması da dikkate alınmalıdır. Bu anlamda, onun Şuppiluliuma yerine genç Tutthaliya'nın veliaht atanmasında bu pozisyonunu bir koz olarak kullanıp kullanmadığı sorusu da sorulabilir.

⁵³ Hitit saltanat geleneğinde kral naipliği konusu için somut bir örnek bilinmese de, Eski Krallık zamanında prens Pimpira'nın I. Hattuşili'nin torunu ve adoptif oğlu genç veliaht I. Murşili'yi yetişkin hale gelinceye kadar himayesine aldığı kesindir; krş. Soysal 1989: 130-131. Anılan çalışmada maalesef gözden kaçırılan, mümkündür ki Pimpira'nın I. Murşili'nin öz babası olabileceği konusunda bkz. Sürenhagen 1998: 87-88 dn. 55.

⁵⁴ E. Forrer tarafından (BoTU 31) öngörülen bu aidiyet, sonraları H. G. Güterbock ve F. del Monte tarafından aynen kabul edilerek, metin çalışmalarına alınmıştır. Ancak, bu fragmanın DŞ'ye aitliği konusunda şüpheler için bkz. Güterbock 1970: 74 ve Gurney 1973: 673. Burada, birinci paragrafın sonlarına doğru, ana konunun Hayaşa ülkesi olduğu kesindir (I 17). Eğer takibi paragrafta mütemadiyen tekrarlanan nötr *-at* pronomeni de (I 20'-24') 17' satırdaki KUR^{URU} Hayaşa'ya atıfta bulunuyorsa, bu kompozisyonun daha çok Hayaşa konusuna ithaf edildiği ve böylece Şuppiluliuma'nın "kahramanlıklarından" daha çok Hitit-Hayaşa ilişkilerini konu alan bir kompozisyona ait olması (tarihsel bir metin ya da bir antlaşmanın öntarih girizgâhı) daha akla yakındır. Bu konuda ayrıca krş. Taracha 2007: 661.

Tuthaliya'nın Hayaşa ülkesini yenmesi anlatılmakta (I 17'-19')⁵⁵ bunu hemen takip eden paragrafın ilk satırında ise *PĀNI* ^m*Kantu*[zzili ŠEŠ² ^m*D*]*utḫal*[iya] “[D]utḫal[iya'nın kardeşi?] Kantu[zzili] zamanında” (I 20') ibaresi yer almaktadır. Bundan iki satır sonra da yine “birisinin zamanından” söz edilmektedir⁵⁶. Metin tasviri her ne kadar kesin tarihsel sonuçlar çıkarılmayacak kadar büyük boşluklar gösteriyorsa da, burada üç generasyon boyunca (^mTuthaliya, ^mKantuzzili ve ismi korunmamış [^m...]) meydana gelen olayların kronojik sırayla işlendiği bellidir. Metnin karakteri ve aidiyeti ne olursa olsun, burada önemli olan konu, Kantuzzili için hemen Tuthaliya devrini izleyerekten *PĀNI* “zamanın(da)” ibaresinin kullanılmasıdır ki, bu durum ilk bakışta birbirini (kesintili ya da kesintisiz) takip eden iki hükümdar izlenimi bırakmaktadır. Ancak, Kantuzzili'nin Hitit ülkesi üzerindeki (büyük) kral pozisyonu ve unvanı şimdiye kadar belgelenmediğinden, söz konusu “yönetim zamanı” başka bir sıfatla yaşanmış olmalıdır ki, bu bir yerel beyliği ya da yukarıda düşünülen kral naipliği pozisyonunu akla getirmektedir. Ne olursa olsun, ilgili literatürde şimdiye kadar yeterince dikkate alınmayan “Kantuzzili'nin zamanı” ibaresi, onun bir süre yönetimden tek başına sorumlu olabilecek kadar yüksek yetki ve kudretinin göstergesidir⁵⁷.

2) Güneş Tanrısı'na yönelik Orta Hitit yazısı ile kaleme alınmış bir duası⁵⁸ ile tanınan ve yukardaki kişi ile identikliği kuvvetle muhtemel olan Kantuzzili'nin durumu da ilginçtir. Anılan duanın, Kantuzzili ismini taşıyan bir nüshası yanında iki anonim versiyonu daha vardır: Bunlardan birincisi, şahıs ismi verilmeden duacının sadece “kral” olarak belirlediği yine Orta Hititçe bir nüsha (CTH 374; Singer 2002a: 33-36), ikincisi ise duacının bir “ölümlü, insanoglu” olduğu çok modernize edilmiş Yeni Hititçe bir kopyadır (CTH 372; Singer 2002a: 36-40). Çok küçük bir boyutta ele geçmiş diğer bir versiyon ise bu kompozisyona içerikçe hiçbir şey kazandırmasa da,

⁵⁵ I 19': [^m*Du-ut-ḫa*]-*li-ia-aš-pát* *ḫu*-[*ul-li-ia-a*]*t*, ya da *Konkordanz der hethitischen Texte*'deki tablet fotosuna göre (hethiter.net:/PhotArchBoFN00309b) işaret izleri ve kırık yerin uzunluğu dikkate alınırca daha çok *ḫu-ū*²-[*ul-le-e*²-*e*]*t*.

⁵⁶ Krş. benzer ifadelerle tekrarlanan formül: EGIR-*anda=ma=at* *PĀNI* ^m... *n=at* EGIR-*pa* ... / *uit=ma=at* *PĀNI* [^m...] *n=at* EGIR-*pa* ... (I 20'-24'). *PĀNI* ifadesi, bu tür bir kullanımda tabii ki "...'nın huzurunda" değil, bilakis "...'nın zamanında" şeklinde anlaşılacaktır.

⁵⁷ Bu fragmandaki Tuthaliya - Kantuzzili kronolojik sırası, söz konusu “yönetimde muktedir” Kantuzzili'nin, I. Muwattalli'nin katili olan komutan Kantuzzili ile bir tutulamayacağını açıkça göstermektedir.

⁵⁸ CTH 373; en yeni tercüme Singer 2002a: 31-33. Ancak onun tarafından düşünülen, söz konusu duanın yazarı Kantuzzili'nin I. Tuthaliya - Nikalmati kral çiftinin oğlu olduğu fikri (Singer 2002a: 30 ve 2002b: 309) burada benimsenmeyecektir. Çünkü bu kabul, I. Arnuwanda ve II./III. Tuthaliya Devri'ndeki Kantuzzili'nin varlığını dikkate almamaktadır.

gösterdiği duktus nedeniyle duanın orjinalinin belki de Eski Hitit Devri'ne geri gidebileceği spekülasyonuna yol açması bakımından zikredilmeye değerdir⁵⁹. Güneş Tanrısı'na isimsiz seslenen kişinin "kral" unvanı ile belirttiği nüsha, söz konusu duanın bir "kralî dua" olduğunu göstermektedir⁶⁰. O halde, Kantuzzili hangi sıfatına dayanarak bu duayı hem de kendi adıyla kaleme aldrabilmiştir?⁶¹ Duanın bir de "ölümlü, insanoğlu" versiyonunun bulunması, "kralî dua" görüşüne karşı değildir. Çünkü "kralî" versiyonda da kral bazen kendini "ölümlü, insanoğlu" şeklinde tanımlamaktadır⁶². Söz konusu duanın tamamına sıkıntılı ve karamsar bir hava hakimdir. Kantuzzili, kendisine kızıp yüz çeviren bir tanrıdan özür dilemek için Güneş Tanrısı'nın aracılığını rica etmekte (§ 1') ve işlediği mümkün suçların neler olabileceğini sormaktadır (§§ 6' ve 9'). Bu arada, Kantuzzili'nin sağlık durumunu iyi olmadığını da öğreniyoruz (§ 7') (krş. en son Wilhelm 2010: 33-34). Duanın son paragraflarındaki tasvirlerden (§§ 10'-11') bu hastalığın ya da sıkıntının fizyolojik karakter yanında psikolojik özellikler taşıdığı da düşünülebilir. Metin son derece genel ifâdeler ile formüle edildiğinden, duanın arkasındaki gerçek motivasyon ve tarihsel anlamda olayların geri planı⁶³ şimdilik bir soru olarak kalmaktadır.

⁵⁹ KBo 25.111 (CTH 373.B). Sadece az sayıda işaretin korunduğu ve tarihleme için de önemli hiçbir duktus özelliğinin izlenemediği bu fragmanın neden "Orta Hitit" değil de "Eski Hitit" olarak tarihlenmesi gerektiği sorusu burada açıkta kalmakta. Nitekim fragman, *Konkordanz der hethitischen Texte*'de biraz daha dikkatli olarak "Eski Hititçe?" şeklinde tarihlendiriliyor.

⁶⁰ Zaten şimdiye kadar bilinen tüm Hitit duaları "kralî kompozisyon" karakterindedir; krş. Singer 2002a: 30.

⁶¹ Aslında (Kizzuwatna) Teşşup-Ḫepat kültü ile ilişkili Kantuzzili'nin bu duada Güneş Tanrısı'na sesleniyor olması istisnai bir durumdur ve daha çok Hitit kralı pozisyonuna uymaktadır.

⁶² Bu husus, haklı olarak Singer 2002a:30 tarafından dile getirilmiştir.

⁶³ Anonim "kral" versiyonu CTH 374'de, korunan metnin sonlarına doğru bahsedilen bir Arzawa meselesinin (§ 28") sadece I./II. Tutḫaliya ile ilgili olması (krş. Singer 2002a: 33) zorunluluğu yoktur. Yukarıda değindiğimiz gibi, Arzawa problemi II./III. Tutḫaliya'yı da en az dedesi kadar meşgul ettiğinden, duadaki kralın II./III. Tutḫaliya olması da uzak bir ihtimal değildir. Bu durumda, aynı duanın iki kardeş tarafından sırayla önce II./III. Tutḫaliya, onun ölümünden sonra da (genç Tutḫaliya için kral naipliği sırasında) Kantuzzili tarafından kullanıldığı düşünülebilir. Her ne kadar kompozisyon öncelikle Hitit kralı tarafından kullanılsa da, eser görünüşe göre Kantuzzili'ye aittir. Bu durum belki de, kralî versiyonda neden hükümdar isminin anılmadığı sorusunun cevabıdır. Duanın oluşturulmasında Mesopotamya kaynaklı motiflerin gayet başarılı şekilde Hitit-Anadolu örneklerine uyarlandığı fikri savunulmuştur (krş. Singer 2002a: 31). Bu durum, II./III. Tutḫaliya'dan daha çok, ruhanî donanımlı ve Kizzuwatna kültü mensubu rahip Kantuzzili'nin söz konusu duadan birinci derecede sorumlu olmasıyla uyşur. Duanın ilk ve anonim "kral" versiyonu II./III. Tutḫaliya'yı ilgilendirirken, daha sonraki Kantuzzili ismini taşıyan ikinci versiyonu Kantuzzili'nin sıkıntılarını dile getirmektedir. Burada dile getirilen ruhsal problemler acaba Şuppiluliuma'ya karşı veliahtlık tayininde yapılan haksızlık konusunda pişmanlık duygusu ya da Kantuzzili'nin kral naipliği sırasında genç Tutḫaliya'yı himaye etmekte yaşadığı zorluklardan kaynaklanan stres mi söz konusudur? Nitekim genç Tutḫaliya sonradan Şuppiluliuma ve destekçileri tarafından kolayca bertaraf edilmiştir.

3) Yukarıda da bahsedilen kurban listelerinde (I. A. 11), Kantuzzili büyük bir ihtimal ile karısı olan Walanni isimli bir kadınla beraber anılmaktadır. Bu tür listelerde, krallar dışında prens ve yerel kralların eşleri ile birlikte takdim edilme geleneği yoktur. Kantuzzili için böyle bir istisnanın yapılmasının tarihsel zeminde bir sebebi olmalıdır —ki belki de bu, onun prens ve yerel kral-lara göre olan daha yüksek mevkinden kaynaklanmaktadır.

Burada ileri sürülen “kral naipliği” hipotezinin tutarlı olması durumunda⁶⁴, genç Tutḫaliya’yı öz babası ve hamisi Kantuzzili’nin gölgesindeki kral olarak tanımlamak yanlış olmaz. “Birinci Veba Duası”nda genç Tutḫaliya’nın saltanatından doğrudan bahsedilmese de, aynı belgedeki ona atfen kullanılan “Hatti Ülkesi’nde Bey” ifâdesi onun bir süre krallık yapmış olmasını mümkün kılmaktadır (Soysal 2003: 49 ve bibl.; Dinçol 2006: 24; Simon 2009: 252 dn. 8). Bazı yetkilerinin babası tarafından kullanılması nedeniyle “büyük krallığına” karşılık henüz “egemen kral” pozisyonunda olmaması, Bo 99/69 mühür bas-kısında (II. 5) *tabarna* unvanının neden belirmediği sorusu için de akla yat-kın bir açıklama olacaktır. Genç Tutḫaliya’nın yönetim süresinin uzunluğu-kısalığı ise ancak speküle edilecek bir husustur⁶⁵. Şu andaki mevcut belgelere göre, onun uzun süreli ve arkasında iz bırakan bir saltanat sürdüğü tasavvur edilemez; hatta “Birinci Veba Duası” dışında onun varlığını gösteren başka bir kesin tarihsel vesika da yoktur⁶⁶. Tabii bu arada, onun devrine ait belge-lerin günümüze ulaşmadığı ya da ölümünden hemen sonra politik hasımları tarafından sistemli şekilde ortadan kaldırılmış olması da gözardı edilmeme-lidir. Diğer taraftan, Tutḫaliya şahıs ismini anan, ancak hangi Tutḫaliya’yı kastettiği saptanamayan değişik metin gruplarına ait Orta Hititçe fragman-lar da mevcuttur. Genç Tutḫaliya’nın tüm krallığı eğer babası Kantuzzili’nin himayesi altında sürdürdüyse, saltanat süresi Kantuzzili’nin hayatta olduğu süre ile sınırlı olacaktır. I. Arnuwanda’nın oğlu Kantuzzili’nin artık ileri bir yaşta bulunduğu kesindir ve oğlunun tahta çıkmasından sonra uzun bir süre daha

⁶⁴ Kral naipliği makamı herhalde bir taht ismi alma durumunu gerektirmemektedir. O nedenle, Kantuzzili’nin mesela (II.) Ḫattuşili ismiyle tahta oturduğu savını yeniden ortaya sürmeye gerek yoktur kanaatındayım.

⁶⁵ Groddek 2009b: 100, 104. Ne kadar sürmüş olursa olsun, genç Tutḫaliya’nın mümkün saltanatu, kesin kronoloji için çok ince hesaplamalara dayanan Hitit-Mısır sinkronizmaları için de ciddiyele dikkate alınması gereken tarihsel bir ayrıntı olmalıdır. Bu bakımdan, en son Wilhelm 2012: 257 (tabela) tarafından, çok kısa bir zaman dilimine sığdırılan olaylar zinciri “Arzawa’nın Hititler tarafından geri kazanılması, II./III. Tutḫaliya’nın ölümü, onun halefi Tutḫaliya’nın öldürülmesi ve I. Şuppiluliumanın tahta çıkması” dikkatle karşılanacaktır.

⁶⁶ Ancak bkz. hemen aşağıda bir araya getirilen ve genç Tutḫaliya ile ilgili olduğu düşünülen yazılı-gliptik belgeler.

yaşamayı beklenemez. Onun ölümü ile I. Šuppiluliuma için yönetimi ele geçirme konusunda çok elverişli bir durum olduğu bellidir. Zaten babası II./III. Tutḫaliya dolayısıyla Hitit tahtı üzerinde yasal hakkı bulunması gereken, hatta genç Tutḫaliya'nın sürpriz velihtlik tayini ile mağdur duruma düşürülmüş olan tecrübeli Šuppiluliuma'nın oldukça geniş bir askeri-aristokrat kitlenin desteğini arkasına alarak genç kralı kolayca bertaraf ettiği anlaşılıyor. Genç Tutḫaliya'nın kısa da sürse Hatti Ülkesi'ndeki mümkün bir saltanatı, özellikle son yıllarda yeniden güncellenen Hitit-Mısır sinkronizması tartışmalarında çok önemli bir hareket noktası kabul edilen I. Šuppiluliuma'nın tahta çıkışı tarihi konusunda ciddi biçimde dikkate alınması gereken tarihi-kronolojik bir ayrıntı mahiyetindedir.

Genç Tutḫaliya'nın varlığı ve mümkün bir hükümdarlık pozisyonunu ilgilendirebilecek belgelerin dökümüne gelince⁶⁷: Yukarıda tartıştığımız gliptik buluntular Kantuzzili-Tutḫaliya aile mührü Bo 78/56 (II. 2) ile Kantuzzili'nin oğlu Tutḫaliya'nın krali mührü Bo 99/69 (II. 5)⁶⁸, tarafımdan genç Tutḫaliya (eski unvanı ile "baş münadi") ve babası "krali muhafız alayı komutanı" Kantuzzili'ye atfedilmek istenmektedir. Bunların dışında, pek çok mühür baskısının kombinasyonu sonucunda elde edilen "Malta Haçı Mühürü" adıyla tanınan diğer bir gliptik buluntu vardır (Dinçol – Dinçol – Hawkins – Wilhelm 1993: 87-106). Burası için, kronolojik şekilde sıralanan krallar I./II. Tutḫaliya ile II. Muršili arasında genç Tutḫaliya'nın da anılmış olduğu savı ortaya atılmıştır (Miller 2004: 7-9; ayrıca krş. Forlanini 2005: 239 dn. 30; de Martino 2009: 96).

Yukarıda bir araya getirilen I. Arnuwanda'nın oğlu Kantuzzili ile ilgili bilgiler ve tarafımdan ileri sürülen savlar, onun (kral) oğlu genç Tutḫaliya'ya göre Hitit iç politika hayatındaki baskın karakter ve pozisyonunu öngörmektedir. Benzer bir durum görünüşe göre, iki generasyon önce sülale kurucusu I./II. Tutḫaliya zamanında da yaşanmıştır. Ona ait tarihsel metin KUB 23.27

⁶⁷ Bu konuda burada dikkate alınmayacak olan bir belgeye hemen dikkat çekelim: Carruba 1977b: 178'de, bir Tutḫaliya'nın "saltanat yağlanması" nı konu alan KUB 36.119'nın genç Tutḫaliya'yı kastettiğini düşünmektedir. Ancak buna karşılık bkz. Gurney 1979: 213 vdd. Nitekim daha sonra Otten 1990: 224-226 tarafından gösterilen KUB 36.119 + KUB 36.118 joini, metindeki şahısların II./III. Tutḫaliya ve onun kardeşleri (Pariyawatra ile Kantuzzili) dahil olmak üzere, I. Arnuwanda'nın aile fertleri olduğunu göstermiştir (I. A. 6); krş. Soysal 2003: 50 dn. 34 ile.

⁶⁸ Bo 99/69 mührünün genç Tutḫaliya tarafından, Kantuzzili hayatta ve devlet yönetiminde kral naibi sıfatıyla aktif iken kullanılmış olması gerekir. Belki de bu nedenle genç Tutḫaliya, seceresinde öz babası Kantuzzili'yi artık hayatta olmayan adoptif babası II./III. Tutḫaliya yerine anmayı tercih etmiştir.

öy. 2'de “[babasının] tanrı olduğunu” bildiren I./II. Tuthaliya⁶⁹, yukarıda (I. A. 5) tartışılan KUB 23.16(+) fragmanında ise Kantuzzili ile birlikte gerçekleştirilen askeri operasyonlardan bahsetmektedir⁷⁰. Araştırmacıların tamamı bu metni, I./II. Tuthaliya ile I. Muwattalli'nin katili Kantuzzili ile ilişkiye getirmektedir. Gerçekten de, metinde bu iki isim ile birlikte anılan Muwa'nın varlığı, bu fikri üçüncü bir ortak şahıs olarak destekler mahiyettedir. Ancak, I. Muwattalli zamanında “kralî muhafız alayı komutanı” olan Muwa (I. A. 1), KUB 23.16(+) III 3'-9'da bu sefer Hurriler'in yanında Kantuzzili-Tuthaliya'ya ikilisine karşı savaşmaktadır. Oldukça garip olan bu durum, biraz da spekülasyon olmak üzere, Muwa'nın I. Muwattalli'nin muhalifleri Kantuzzili ve Hımuili tarafından öldürülmesinden sonra Hitit sarayından kaçıp düşman ile işbirliği yaptığı varsayımı ile açıklanmaya çalışılmaktadır⁷¹. Aynı metinde anılan diğer kilit isim Kartaşura'nın ise Kizzuwatnalı önemli bir şahsiyet olduğu kesindir, ama başka bir yerde belgelenmediği için, hangi devre tarihlenmesi gerektiği şimdilik karanlıkta kalmaktadır. Diğer taraftan, Muwa Hititler Devri Anadolu'sunda oldukça yaygın kullanılan bir şahıs ismi olduğundan KUB 23.16(+)'daki şahsın Hititli olmayan bir Muwa kimliği ile saptanması da mümkündür. Muwa'nın MÖ 15. yy'da yaşayan “kralî muhafız alayı komutanı” olan kişi ile identik olmaması durumunda, KUB 23.16(+)'nın tarihlendirilmesi için, babası Kantuzzili'nin himayesinde krallık yapan genç Tuthaliya da dikkate alınabilir ve bu metin belki de mühür baskısı Bo 99/69 (II. 5) yanında genç Tuthaliya'nın günümüze ulaşan ender tarihsel dokümanlarından biridir.

Yukarıda dile getirilen alternatif görüşe rağmen, bunu destekleyecek somut bir delil şimdilik bulunmadığından, KUB 23.16(+)'daki kral Tuthaliya ve ona nazaran daha baskın karakterdeki Kantuzzili'nin kimlikleri yine de I./II. Tuthaliya ve I. Muwattalli Devri'ndeki ordu komutanı Kantuzzili olarak kabul edilebilir. Ancak, I. Arnuwanda'nın oğlu prens-rahip Kantuzzili'nin, komutan adasına karşı mukayese edilemeyecek kadar yüksek pozisyonda bulunduğu da tartışma götürmez. Yukarıda parmak bastığımız noktalar ışığında, prens-rahip Kantuzzili'nin kral naibi sıfatıyla Hitit tahtında söz sahibi olması

⁶⁹ Carruba 1977a: 156-157 ve 2008: 32-33'de genellikle kendisi tarafından öngörülen metin tamamlamaları ile “Tuthaliya'nın, babası öldüğünde daha küçük yaşta olduğu” senaryosunu sunmaktadır.

⁷⁰ Bununla birlikte, KUB 23.16(+) ile KUB 23.27'nin aynı Tuthaliya'yı ilgilendirdiği kesinlikle iddia edilemez. Nitekim Carruba, 2008: 17 vdd., 31 vdd. bu iki fragmanı değişik Tuthaliya'lar (ona göre Tuthaliya I ve Tuthaliya II) altında incelemiştir.

⁷¹ Örneğin Klinger 1995: 95; Bryce 1998: 131 vd.; Singer 2002b: 309; de Martino 2010: 188-189 (ve bibl.); Herbordt – Bawanypeck – Hawkins 2011: 89.

bile mümkündür. Şurası kesindir ki, I. Arnuwanda'nın oğlu Kantuzzili, şef rahiplik, Kizzuwatna bölgesinden sorumlu bir pozisyon (vali ya da yönetici), sarayda "kralî muhafız alayı komutanlığı" gibi çok yönlü bir kariyer dahilinde oldukça yüksek ve kritik makamlara ulaşmış biridir. Ayrıca çeşitli operasyonlarda aktif şekilde rol oynadığından, askerî alanda da ileri gelen bir komutan konumunda bulunduğu kesindir. Kendisinin taşıdığı ilk unvanın, babası zamanındaki ve gençlik yıllarına geri giden "rahiplik" olması gerekir (I. A. 7 ve I. B. 1-3). KUB 30.56 III 7'deki unvanı "rahip[le]r[in büyüğü]", her ne kadar kısmen korunmuş olsa da, kariyerindeki bir ilerlemeyi işaret etmektedir. Kantuzzili'nin rahipliğinin hangi tanrıya ait olduğu metinlerde açıkça yazılmasa da, değişik malumatlar, onun daha çok (Kizzuwatnalı) Teşşup-Ḫepat kültü ile ilgili olduğunu göstermektedir⁷². Dinsel alandaki fonksiyonu rahiplik ile sınırlı olmayıp, ritual ve dua vücuda getirmeyi de kapsamaktadır. Kendisine ait en az iki ritual (KUB 17.22; KUB 30.56 III 7-9 // KBo 22.23 öy. 1-4 ve belki de Ortaköy'den bir ritual) iki de dua bulunmaktadır (KUB 27.42, KUB 30.10; ayrıca krş. Singer 2002b: 310) ve bunlardan bazıları doğrudan kralî-saltanat meselelerini konu alabilecek hatta etkileyebilecek derecede öne haizdir (bkz. dn. 35 ve 64). Kantuzzili'nin askerî ve idarî alanlardaki etkinliklerinin babası I. Arnuwanda'dan daha çok kardeşi II./III. Tutḫaliya'nın saltanatı sırasında başlayıp doruk noktasına ulaşmış olması beklenir (I. A. 10). Onun "kralî muhafız alayı komutanlığı" da bu döneme düşmelidir (II. 2-3)⁷³. Kardeşinin ölümünden sonra Kantuzzili'nin "kralî muhafız alayı komutanlığı" makamını işgal etmeye devam edip etmediği sorusu biraz da genç Tutḫaliya'nın Hitit tahtına çıkma problemi ile bağlantılı gözüküyor.

⁷² Bkz. dn. 25. Bununla birlikte, Kantuzzili'nin, Kizzuwatna'da Teşşup-Ḫepat tanrı çiftinin rahipliğine atandığı savını, KUB 17.22 IV 1'-5'. satırlar için çok fazla metin tamamlaması öngörüldüğünden, dikkatle karşılamak istiyorum; krş. Beal 1986: 436 dn. 59 ve Freu 2002: 65 vd. (bibl. ile). Kantuzzili burada daha çok bir rahiplik tayinini konu alan ritual düzenleyicisi pozisyonundadır. Diğer taraftan, eğer 3'. satırdaki "[Kizzuwa]tna'da" tamamlaması doğru ise, bu onun Maşat mektubu HBM 74'den anlaşılan Kizzuwatna bölgesi ile yakın ilişkisine de uyan bir durumdur.

⁷³ Bu şekilde kariyeri boyunca uzun bir unvanlar zincirine sahip olan Kantuzzili'nin, mühürlerinde neden "rahip" değil de sadece "kralî muhafız alayı komutanı", yazılı belgelerde ise bunun tam tersi olarak "kralî muhafız alayı komutanı" yerine "rahip" şeklinde anıldığı sorusu sorulabilir. Şimdiye kadar bilinen "kralî muhafız alayı komutanı" mühürlerinin hiçbirine (SBo I 105 [Murşili], SBo II 26 [Zida], BoHa XIX 252 [Murşili] ve 468 [Tutḫaliya]) kural olarak "prens" unvanı dışında ikinci bir meslek eklenmemiştir. Kantuzzili'nin, Orta Krallık belgelerinde sade bir şekilde "rahip" olarak anılması da, onun ilk ve esas mesleği olan rahiplikle özleştirilmesi ile açıklanabilir. Özellikle II./III. Tutḫaliya Dönemi'ndeki mektuplarda isim verilmeksizin hep "rahip" diye anılan kişinin görünüşe göre herkes tarafından tanınması, onun Hitit iç politika hayatında ulaştığı popülerliği gözler önüne sermektedir.

Eğer yukarıda ileri sürülen, onun oğlu için bir süre kral naipliği yaptığı savı doğru ise, “krali muhafız alayı komutanlığı” genç kralın güvenliğinin sağlanması bakımından en uygun makamdır. Kral naipliği için bizzat “kral” unvanı taşımaya gerek yoktur, ve zaten Kantuzzili’nin böyle bir unvanı da belgelenmemektedir. Kendisinin ölümünden ve mümkündür ki bu olayı takiben genç Tuthaliya’nın halli ve Kantuzzili sülalesinin yönetimden tasviyesinden, yani Kantuzzili’nin diğer oğullarının Alaşiya’ya sürülmesinden sonra⁷⁴, “krali muhafız alayı komutanlığı”na yeni yönetimin lideri I. Şuppululiuma’nın kardeşi Zida atanmıştır.

Sonuç olarak, burada sunulan araştırmanın Kantuzzili’ler ile ilgili epigrafik ve gliptik belgelerin tasnif edilip birbirinden ayrılması konusunda önemli ilerlemeler kaydettiği kanısındayım. Ancak, MÖ 15. ve 14. yy’lar Hitit iç politikasındaki Kantuzzili-Tuthaliya ilişkilerine ait bilgilerin değerlendirilmesi hâlâ sorundur ve değişik çağlarda yaşayıp aynı isimleri taşıyan tarihsel kişiler ve bunlar etrafında gelişen olayların gösterebileceği sürpriz benzerlikler burada kesin sonuçlar sunulmasını engellemektedir. Ağırlıklı olarak II./III. Tuthaliya Devri’ni konu almak üzere Orta Hitit Tarihi için yeni dokümanlar veren Ortaköy ve Kayalıpınar kazılarının Kantuzzili-Tuthaliya ilişkisi konusuyla da ilgili ek katkılarda bulunmasını umuyoruz.

C) Appendix: Konuyla ilgili diğer açıklamalar, literatürdeki bazı soru ve itirazlar konusunda görüşler

1) Bu araştırmada incelenen tarihsel konu, ilgili belgelerin kısıtlılığı, birbirinden kopuk olaylar, aynı ismi taşıyan değişik şahısların da sebebiyet verdiği karışıklık nedeniyle oldukça komplikedir ve buna literatürdeki sayısız tutarlı-tutarsız hipotezin eklenmesi ile bazı durumlarda daha da içinden çıkılmaz bir hale gelmektedir. Bu nedenle, konunun daha rahat anlaşılması için çalışmada bazı problemler ayrıntılar dikkate alınmamıştır. İlgili literatürde, haklarında bir fikir birliği bulunmayan ya da kesin sonuca ulaşılamamış bu tür tarihsel hususların, ileri sürdüğüm hipotez ve teklifleri genelde çürütecek ya da zayıflatacak mahiyette olmadıkları kanısındayım: Bunlar arasında, I./II. Tuthaliya’dan (kraliçesi Nikalmati ile) önce başka bir Orta Hitit kralı Tuthaliya’nın (Halap

⁷⁴ Bkz. yukarı ve dn. 49. Eğer Kantuzzili kral naipliği sırasında “krali muhafız alayı komutanlığı”ndan ayrılmış ise, bu makama onun oğullarından (yani genç Tuthaliya’nın öz kardeşlerinden) birinin atandığı düşünülebilir. Genç Tuthaliya’nın henüz evlenmemiş olduğunu varsaydıgımızdan, bu olaylara kraliyet ailesindeki en kıdemli bayan olarak II./III. Tuthaliya’nın dul eşi büyük kraliçe Taduhepa’nın şahit olması gerekir.

fatihi) olup olmadığı sorunu⁷⁵, yine bir Orta Hitit kralı II. Hattuşili'nin (taht ismi?) varlığı tartışması⁷⁶, kraliçe Walanni⁷⁷ ve "büyük kralın kızı" Henti konusu⁷⁸ sayılabilir.

2) J. D. Hawkins tarafından, Herbordt – Bawanyeck – Hawkins 2010: 87 vdd. daha önceki çalışmamdaki (Soysal 2003: 41 vdd.) fikirlere karşı yapılan itirazları daha sonraki bir yayımla (Soysal 2011: 65 vdd.) hem gliptik hem de tarihsel yönlerden gereğince cevaplamış olduğumu sanıyorum. Kendisi tarafından ileri sürülen savlar, Kantuzzili mühürlerinin diğer yetkin araştırmacıların sanatsal-gliptik kriterlere dayanan tarihlemelerini⁷⁹ ve daha önemlisi Hitit Tarihi'nde Kantuzzili adında üçüncü bir şahsiyetin (I. A. 12-13) varlığını dikkate almaması nedeniyle sağlam temellere oturmamaktadır.

3) Genç Tuthaliya'nın amcası II./III. Tuthaliya tarafından evlatlık edinilmesi hipotezi için kullandığım delillerden en önemlisi, ikisinin de aynı ismi taşımasıdır. Hitit Tarihi, kraliyet ailesi dahilinde babanın öz oğluna kendi ismini verdiği tek bir örneğe sahip değildir. Miller 2004: 5-6 dn. 4'de bu görüşüme karşı çıkmakta, ancak bununla ilgili tek bir somut örnek ya da metinsel veri sunmamaktadır. Orada yazılanlar, "emsalsizlik ve mümkün olup

⁷⁵ Bkz. Miller 2004: 6 dn. 5. Buradaki araştırmamızda esas tutulan 15. ve 14. Yüzyıllar'daki Orta Krallık saltanat sırası ise şöyledir:

I./II. Tuthaliya ~ Nikalmati

I. Arnuwanda ~ Aşmunikal

II./III. Tuthaliya (= Taşmişarri; önceden *tuhkanti* Tuthaliya) ~ Şatanduhepa, Taduhepa / Duduhepa

III./IV. Tuthaliya (TUR) ~ kraliçesiz ve babası Kantuzzili'nin gözetiminde.

⁷⁶ En son Forlanini 2005: 230-245'de tartışılmıştır.

⁷⁷ En son Dinçol - Dinçol 2010: 35-38'de tartışılmıştır. Freu 2004: 296'daki beyanın aksine, Walanni isminin Kantuzzili'nin Orta Krallık'taki pozisyonu konusunda sonuca götürücü bir ayrıntı olmadığı kanısındayım. *Nuntarriyaşha*-bayramı fragmanlarındaki kurban listelerinde Nikalmati - Aşmunikal -Duduhepa - Henti - Tawananna'dan önce anılan ve böylece I./II. Tuthaliya'dan daha eski generasyona ait olması gereken bir Walanni vardır (KUB 25.14 I 25'-30', 42'-49', III 3'-15'). Ancak krali kurban listelerinde Kantuzzili ile beliren Walanni ise daha çok I. Arnuwanda ailesi dahilinde kabul edilecektir (bkz. I. A. 11). Hatta bir Walanni ismi KUB 11.8+9 III 6'da I. Şuppiluliuma'nın oğulları Telipinu ve Şarrikuşuh'dan sonra anılmaktadır. Bu birbiriyle kronolojik bakımdan uyumsuz kişi listeleri, Hitit kraliyet sülaleleri dahilinde aynı Tawananna (I-III) gibi aynı ismi taşıyan birden fazla kadın Walanni'nin mevcudiyetini de düşündürmektedir. İlgili konuda ayrıca krş. Carruba 2008: 136, 175, 189; ancak buna karşı Forlanini 2005: 239-240 ve dn. 34.

⁷⁸ Hawkins'in, Herbordt – Bawanyeck – Hawkins 2010: 88'deki savına göre.

⁷⁹ Örneğin, Bo 78/56 mühür baskısının Dinçol 2001: 95'de "en erken MÖ 15. Yüzyıldan 14. Yüzyıla geçiş zamanı" (bunu destekler mahiyette Müller-Karpe 2009b: 113) ve Bo 2002/14 mühür baskısının da Herbordt 2003: 22'de "I. Arnuwanda ve I. Şuppiluliuma arası (yaklaşık MÖ 1375-1325)" tarihlenmesi.

olmama” konusunda yapılan spekülasyonlardan ibarettir ve ancak araştırmacının kişisel kanaatını yansıtan ve belki de kendine göre haklı bir itiraz gözüyle bakılabilir (Groddek 2009a: 166 dn. 44). Bu anlamda, genç Tutḫaliya’nın genetik bağlantısı için ileri sürdüğüm hipotez ile ilgili olarak J. D. Hawkins’in, Herbordt – Bawanyeck – Hawkins 2010: 87’de dile getirdiği aceleci ve iddialı “*succinctly rebutted by Miller*” yorumu, bu tartışmaya olumlu bir katkıda bulunmaktan uzaktır.

4) Miller’in 2004: 5-6 dn. 4’deki yorumlarının aksine, komutan Kantuzzili’nin “kral katili” lekesinin, sırf sevilmeyen bir kralı öldürdü diye aklanamayacağı kanısındayım. Komutan Kantuzzili sonraları Tutḫaliya Sülalesi bireyleri tarafından belki de bir kahraman addedilse de, onun kral kanı dökme eylemi sonucunda dinsel temizlik bakımından içine düştüğü olumsuz tabusal durum unutulmamalıdır. Bu konuda, Telipinu Fermanı’ndaki, Hititler tarafından herhalde en nefret edilen kral olan I. Zidanta’nın katili Ammuna’nın bile işlediği cinayet yüzünden tanrılar tarafından nasıl cezalandırıldığı konusundaki ahlak dersi dikkate alınabilir. Forlanini 2005: 234-235 dn. 20 ve 241’de, Kantuzzili’nin I. Muwattalli’yi katlinden dolayı katlanmak zorunda kaldığı olası sonuçlara (tahtan feragat, kral listelerine alınmama) parmak basmaktadır.

5) I./II. Tutḫaliya’nın, KUB 23.27 öy. 2’de ismi saptanamayan babası için kullandığı “tanrı oldu” ifadesi hakkındaki kritik işaretim ve sorum ne doyurucu bir cevap almış ne de karşı deliller ile çürütülmüştür. Eğer bu belge gerçekten I./II. Tutḫaliya’ya ait, komutan Kantuzzili de iddia edildiği gibi onun babası ise, ölümünün bu şekilde dile getirilmesi mümkün değildir. Aksi halde hiç de haklı olamamak üzere, Kantuzzili’nin I. Muwattalli’nin katlinden sonra kral unvanını aldığını kabul etmek zorunda kalırız⁸⁰. Çünkü, Hitit metinleri arasında şimdye kadar “tanrı oldu” ifadesinin krallar dışındaki bir birey için kullanıldığı tek bir örneğe sahip değiliz⁸¹. Sadece söz konusu deyim

⁸⁰ Bu konuda daha değişik bir yorum denemesi için bkz. Forlanini 2005: 234-235 dn. 20. Komutan Kantuzzili’nin cinayet sonrası kral unvanı ile Hitit tahtını işgal ettiğine dair hiçbir belge, hatta belirti yoktur. Bu nedenle onu soru işaretli de olsa I./II. Tutḫaliya’dan önce kral listesine eklemek için bir neden görmüyorum; bkz. Dinçol 2006: 23-24 (G. Wilhelm’in yayınlarına gönderme ile).

⁸¹ Bu arada, Kapelus’un 2010: 434 ve dn. 28’de öne sürdüğü “tanrı olmak” ifadesinin tüm krali aile fertleri için kullanıldığı savı isabetli değildir. Hutter-Braunsar 2001: 272 vdd. bir araya getirilen belgelerin de (orada Nr. 3 altında KUB 23.27 öy. 2 belgesi de, tamamen O. Carruba’nın tamamlamalarına sadık kalınarak anılmıştır) açıkça gösterdiği gibi, “tanrı olmak” fiili sadece Hitit krallarını ilgilendirmektedir. Tek istisna gibi gözüken (orada Nr. 1) ve isim vermeden kral çiftini ilgilendiren bir ölü rituali pasajındaki son derece genel ifade *naššu=za LUGAL-uš našma MUNUS. LUGAL-aš DINGIR-LIM-iš kišari*’de cümlenin ortak iki öznesi vardır ve yüklem görünüşe göre ilk

dolayısıyla Soysal 2003: 53'de tarihlenmesi konusunda da son derece dikkatli olmak üzere söz ettiğim KUB 23.27⁸², Freu tarafından 2004: 291-292'de kendisinin benimsediği hipotezlerden yola çıkılarak tek taraflı ve keyfi olarak fikirlerime karşı yorumlanmaktadır. Bu fragmandaki noksan bilgiler, öy. 3'deki sözde "ben [küçük]tüm" verisi de dahil olmak üzere, büyük bölümüyle O. Carruba'nın kişisel tamamlamalarına dayandığından tarafımdan fazla dikkate alınmamıştır ve bu haliyle aleyhte delil olabilecek nitelikte değildir⁸³.

Oğuz Soysal
The Oriental Institute
1155 East 58th Street
Chicago IL 60637 / A.B.D.
o-soysal@uchicago.edu

anılan "kral" için düşünülmüştür. Kraliçe için metne ayrıca değişik bir "ölüm" ifadesinin eklenmesi ve böylece cümlelerin uzatılması herhalde yazım ekonomisi bakımından uygun olmazdı.

⁸² Oradaki ifadem ile: "Sollte diese Textkomposition tatsächlich Tuthaliya I./II. zugewiesen werden". Burada konu yine, hemen yukarıda (1) belirtilen ve hâlâ aydınlatılmamış I./II. Tuthaliya'dan önce başka bir Orta Hitit kralı Tuthaliya'nın (O. Carruba, J. Freu) varlığı probleminde düğümlenmektedir ve bu da benim fikirlerim için hiçbir şekilde bağlayıcı nitelikte değildir. Bu arada, KUB 23.27'nin II./III. Tuthaliya'ya ait olma olasılığı da gözardı edilemez; krş. en son Marizza 2007: 1 dn. 5.

⁸³ Bkz. yukarıda dn. 69. Nitekim şimdi Forlanini 2005: 234-235 dn. 20'de KUB 23.27 öy. 3 için daha değişik bir yorum getirmektedir.

Kantuzzili: A Regent for Tuḫaliya “the Younger” ?

Two Middle Hittite persons named “Kantuzzili” are highly important individuals in Hittite History. By coincidence, both Kantuzzili had similar historical features: they were in close relationship with certain Middle Hittite rulers known as “Tuḫaliya”, and they were even superior to these kings in the course of the political events in the 15th and 14th Centuries BC. It is a serious problem and controversial case for Hittite studies to distinguish and number the Middle Hittite kings “Tuḫaliya”, and this issue makes more difficult a precise identification of both “Kantuzzili” who appear in connection with those rulers.

An earlier Kantuzzili under the usurper king Muwattalli I. (early 15th Century BC), a high-ranking military person (*overseer of the golden chariot-fighters*), paved the way for Tuḫaliya I./II. to take power over Ḫatti-Land, once he and his accomplice Ḫimuili eliminated Muwattalli I., murdering him in unknown circumstances. This affair enabled Tuḫaliya I./II. (with his queen Nikalmati) to establish a new dynasty which was the longest lived of the Middle Kingdom period. Thus, the role of the commanding officer Kantuzzili in the Hittite History is epoch-making, although he was obviously not an immediate member of the royal family. A later prince Kantuzzili, the son of Arnuwanda I. (late 15th Century BC), seems to be of even more importance: He was originally a priest from his youth on during the time of Arnuwanda I., but within his brilliant career under his brother Tuḫaliya II./III. he executed several critical posts including army commandership, a governmental position in Kizzuwatna, and the office of the *chief of the royal bodyguards*. The Hittites witnessed the most disastrous period of their history, losing almost their entire national territory under the reign of Tuḫaliya II./III. who was then forced for security reasons to abandon the Hittite capital and to take temporary residences in Šapinuwa (modern Ortaköy) and Šamuḫa (probably modern Kayalıpınar). As we learn from the fragments of the historical composition of the *Deeds of Šuppiluliuma I.* composed by Muršili II. (CTH 40), in these troubled years, his son Šuppiluliuma and his brother Kantuzzili supported the king by their military activities against the Lands of Arzawa, Ḫayaša, and Kaškan tribes. The co-operation between the members of the royal family obviously helped the Hittite military forces to recover from the adverse situation and saved the state from a definitive collapse. The

Arzawan coalition under the leadership of Tarḫuntaradu from Land of the Šeḫa-River had been defeated and Tarḫuntaradu was captured by the Hittites. The conflict with Ḫayaša also was temporarily terminated with a treaty. After these events, Tutḫaliya II./III. may not have reigned for a long time. The final years of his life are not known, but the end came unexpectedly when he was seemingly succeeded by a certain Tutḫaliya "the Younger", and not by Šuppiluliuma, as a brief and enigmatic piece of information from the *First Plague Prayer of Muršili II.* (CTH 378) may indicate. The study presented here intends to show that Tutḫaliya "the Younger" was actually the son of Kantuzzili, and was adopted by his uncle king Tutḫaliya II./III. and designated as crown prince. One would suspect that all these developments resulted from the personal involvement of his father Kantuzzili in home affairs, passing over Šuppiluliuma who thus appeared to be out of the royal succession. Due to his immaturity, Tutḫaliya "the Younger" was not eligible to fully execute royal authority and therefore must have been supported by his birth father Kantuzzili after the death of his adoptive father Tutḫaliya II./III. and his accession to the Hittite throne. There is strong evidence for Kantuzzili in a dominant position over Land of Ḫatti, but one may not consider him a Hittite king. More probably, he was a regent for his son. Regardless of the length of Tutḫaliya "the Younger" reign, Šuppiluliuma was able to eliminate him immediately after the death of Kantuzzili who must have been quite an old man when he passed away. A power struggle between Kantuzzili and Šuppiluliuma in this period must have been unavoidable, but is not documented in any available written record. The death of Tutḫaliya II./III. and its aftermath, covering also relationship between Kantuzzili and Šuppiluliuma, may have been described in the missing parts of the *Deeds of Šuppiluliuma* which has indeed a gap between the final years of Tutḫaliya II./III. and the accession to the throne of Šuppiluliuma I. According to a newly discovered fragment of the *First Plague Prayer of Muršili II.*, Šuppiluliuma I. exiled to Alašiya two brothers of Tutḫaliya "the Younger" who were eventually supporters of the dethroned king as well. These persons must have been sons of Kantuzzili, and not of Tutḫaliya II./III. The office of the *chief of the royal bodyguards* had been taken over by Zida, the brother of Šuppiluliuma I., so that the last traces of the Kantuzzili's family are removed from the royal dynasty and administration.

Kantuzzili is attested in some other Hittite documents (e. g., letters, rituals, prayers) unnamed and simply with his title "priest(-prince)", but more importantly, his name and personality are also connected to numerous religious works under his authorship, including rituals, invocations and one famous

prayer addressed to the Sun God. It seems that Kantuzzili had composed this prayer twice for different occasions. The earlier “anonymous” copy may have been written on behalf of his king brother (Tuthaliya II./III.), expressing the worries and troubles of the Hittite ruler (CTH 374). Later, Kantuzzili was able to convert the same composition into his personal one; he even included his name in this “royal” prayer (CTH 373). Since he did not bear the title of king, one may assume that this occurred during the time of his regency for his son Tuthaliya “the Younger”, immediately after the death of Tuthaliya II./III.

Further evidence for Kantuzzili is found in the glyptic finds from Boğazköy and the Sivas region. Three of the six available seal(-impression)s with the name Kantuzzili can be related to Kantuzzili, the brother of Tuthaliya II./III. In Bo 78/56 and Bo 99/69 he appears with a Tuthaliya who may be Tuthaliya “the Younger”. In these seals the superior position of Kantuzzili to Tuthaliya is reflected in both profession and family circle, respectively.

Kaynakça

- Alp, S.
1991 *Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük*, Türk Tarih Kurumu Yayınları VI/35, Ankara.
- Beal, R. H.
1986 "The History of Kizzuwatna and the Date of the Šunaššura Treaty", *Orientalia NS* 55: 424-445.
1992 *The Organisation of the Hittite Military*, Texte der Hethiter 20, Heidelberg.
2003 "The Predecessors of Hattušili I", G. Beckman *et al.* (eds.), *Hittite Studies in Honor of Harry A. Hoffner, Jr. on the Occasion of His 65th Birthday*, Winona Lake: 13-35.
- Bryce, T.
1998 *The Kingdom of the Hittites*, Oxford.
- Carruba, O.
1977a "Beiträge zur mittelhethitischen Geschichte I. Die Tuthalijas und die Arnuwandas", *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici* 18: 137-174.
1977b "Beiträge zur mittelhethitischen Geschichte II. Die sogenannten 'Protocoles de succession dynastique'", *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici* 18: 175-195.
1988 "Stato e società nel Medio Regno eteo", *Stato Economia Lavoro nel Vicino Oriente antico*, Milano: 195-224.
1990 "Muwattalli I.", X. *Türk Tarih Kongresi* (II), Ankara: 539-554, pl. 297-300.
2005a "Tuthaliya 00I. (und Hattusili II.)", *Altorientalische Forschungen* 32: 246-271.
2005b "Dokumente für die Zeit Tuthaliyas I. und Hattusilis II.", A. Süel (ed.), *V. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri. Çorum 02 - 08 Eylül 2002*, Ankara: 179-205.
2008 *Annali Etei del Medio Regno*, Studia Mediterranea 18, Series Hethaea 5, Pavia.
- Corti, C.
2010 "The History of the Exploration of Uşaklı / Kuşaklı Höyük (Yozgat) and the 'Rediscovery' of a Middle-Hittite Tablet", *Colloquium Anatolicum* 9: 193-212.
- Dardano, P.
2006 *Die hethitischen Tontafelkataloge aus Hattuša (CTH 276-282)*, Studien zu den Boğazköy-Texten 47, Wiesbaden.
- de Martino, St.
1991 "Himuili, Kantuzzili e la presa del potere da parte di Tuthaliya", *Quattro Studi Ittiti*, Eothen 4, Firenze: 5-21.

- 2005 "Hittite Letters from the Time of Tuthaliya I/II, Arnuwanda I and Tuthaliya III", *Altorientalische Forschungen* 32: 291-321.
- 2009 "The Hittite Queen Šata(n)duḫepa", J. C. Fincke (ed.), *Festschrift für Gernot Wilhelm anlässlich seines 65. Geburtstages am 28. Januar 2010*, Dresden: 91-98.
- 2010 "Some Questions on the Political History and Chronology of the Early Hittite Empire", *Altorientalische Forschungen* 37: 186-197.
- del Monte, G. F.
2008 *Le Gesta di Suppiluliuma*, Pisa.
- Dinçol, A. M.
2001 "Ein interessanter Siegelabdruck aus Boğazköy und die damit verknüpften historischen Fragen", G. Wilhelm (ed.), *Akten des IV. Internationalen Kongresses für Hethitologie. Würzburg, 4. - 8. Oktober 1999. Studien zu den Boğazköy-Texten* 45, Wiesbaden: 89-97, pl. I.
- Dinçol, A. M. – B. Dinçol
2010 "Wer war Walanni?", *Hethitica* 16: 35-38.
- Dinçol, A. M. – B. Dinçol – J. D. Hawkins – G. Wilhelm
1993 "The 'Cruciform Seal' from Boğazköy-Hattusa", *Istanbuler Mitteilungen* 43: 87-106, pl. 6.
- Dinçol, B.
2006 "Über die Probleme der absoluten Datierung der Herrschaftsperioden der Hethitischen Könige nach der philologischen und glyptischen Belegen", *Byzas* 4: 19-32.
- Doğan-Alparslan, M. – M. Alparslan
2011 "Wohnsitze und Hauptstädte der hethitischen Könige", *Istanbuler Mitteilungen* 61: 85-103.
- Forlanini, M.
2005 "Hattušili II. - Geschöpf der Forscher oder vergessener König? Ein Vorschlag zu seiner Stellung in der hethitischen Geschichte", *Altorientalische Forschungen* 32: 230-245.
- 2010 "An Attempt at Reconstructing the Branches of the Hittite Royal Family of the Early Kingdom Period", Y. Cohen *et al.* (eds.), *Pax Hethitica. Studies on the Hittites and their Neighbours in Honour of Itamar Singer. Studien zu den Boğazköy-Texten* 51, Wiesbaden: 115-135.
- Frantz-Szabó, G.
1976-80 "Kantuzzili", *Reallexikon der Assyriologie* 5: 390-391.
- Freu, J.
1979 "Les débuts du Nouvel Empire hittite et les origines de l'expansion mycénienne. A propos d'une nouvelle datation des textes des rois Tuthaliya et Arnuwanda", *Annales de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines de Nice* 35: 7-37.

- 1995 "De l'ancien royaume au nouvel empire: les temps obscurs de la monarchie hittite", O. Carruba *et al.* (eds.), *Atti del II Congresso Internazionale di Hittitologia. Pavia 28 giugno 2 luglio 1993*, *Studia Mediterranea* 9, Pavia: 133-148.
- 1996 "La 'révolution dynastique' du grand roi de Hatti Tuthaliya I", *Hethitica* 13: 17-38.
- 2001 "De l'indépendance à l'annexion. Le Kizzuwatna et le Hatti aux XVIe et XVe siècles avant notre ère", É. Jean *et al.* (eds.), *Le Cilicie: Espaces et pouvoirs locaux (2e millénaire av. J.-C. - 4e siècle ap. J.-C.)*. *Actes de la table ronde internationale d'Istanbul, 2-5 novembre 1999*, Paris: 13-36.
- 2002 "Deux princes-prêtres de Kizzuwatna, Kantuzzili et Telepinu", *Hethitica* 15: 65-80.
- 2004 "Le grand roi Tuthaliya, fils de Kantuzzili", M. Mazoyer – O. Casabonne (eds.), *Antiquus Oriens. Mélanges offerts au Professeur René Lebrun (I)*, Paris: 271-304.
- Freu, J. – M. Mazoyer
2007 *Les débuts du Nouvel Empire Hittite. Les Hittites et leur histoire*, Collection KUBABA Série Antiquité 12, Paris.
- Friedrich, J. – A. Kammenhuber
1980 *Hethitisches Wörterbuch² Lieferung 5*, Heidelberg.
- Groddek, D.
2008a *Hethitische Texte in Transkription KBo 22*, *Dresdner Beiträge zur Hethitologie* 24, Dresden.
- 2008b *Hethitische Texte in Transkription KBo 50*, *Dresdner Beiträge zur Hethitologie* 28, Dresden.
- 2009a "Neues Zu ^mSUM-ma-^dLAMMA und CTH 142", *Altorientalische Forschungen* 36: 159-170.
- 2009b "Anfang und Ende des Ersten Pestgebetes Muršilis II.", *Res Antiquae* 6: 93-110.
- Gurney, O. R.
1973 "Anatolia c. 1600-1380 B. C.", *The Cambridge Ancient History*³, Cambridge: 659-685.
- 1979 "The Anointing of Tudhaliya", O. Carruba (ed.), *Studia Mediterranea. Piero Meriggi Dicata (I)*, Pavia: 213-223.
- Güterbock, H. G.
1956 "The Deeds of Suppiluliuma as Told by his Son, Mursili II", *Journal of Cuneiform Studies* 10: 41-68, 75-98, 107-130.
- 1970 "The Predecessors of Suppiluliuma again", *Journal of Near Eastern Studies* 29: 73-77.
- Haas, V.
1984 *Die Serien itkahi und itkalzi des AZU-Priesters, Rituale für Tašmišarri und Tatuhepa sowie weitere Texte mit Bezug auf Tašmišarri*, *Corpus der hurritischen Sprachdenkmäler I / 1*, Roma.

- 1985 “Betrachtungen zur Dynastie von Hattuša im Mittleren Reich (ca. 1450-1380)”, *Altorientalische Forschungen* 12: 269-277.
- Haider, P. W.
2003 “Westkleinasien nach ägyptischen Quellen des Neuen Reiches”, Chr. Ulf (ed.), *Der neue Streit um Troia. Eine Bilanz*, München: 174-192.
- Hawkins, J. D.
2009 “The Arzawa letters in recent perspective”, *British Museum Studies in Ancient Egypt and Sudan* 14: 73-83.
- Herbordt, S.
2003 “Einige gesiegelte Tonbulle mit Hieroglypheninschrift des Kantuzzili, des Prinzen von ‘Groß Hatti’”, *Archäologischer Anzeiger* 2003/1: 21-24.
- Herbordt, S. – D. Bawanypeck – J. D. Hawkins
2011 *Die Siegel der Grosskönige und Grossköniginnen auf Tonbulln aus dem Nişantepe-Archiv in Hattusa*, Boğazköy-Ḫattuša 23, Mainz.
- Hutter-Braunsar, S.
2001 “The Formula ‘to Become a God’ in Hittite Historiographical Texts”, T. Abusch *et al.* (eds.), *Historiography in the Cuneiform World. Proceedings of the XLVe Rencontre Assyriologique Internationale*, Bethesda: 267-277.
- Kapelus, M.
2010 “Good Death, Bad Death. On the Hittite Attitude towards Death”, A. Süel (ed.), *VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri. Çorum 25-31 Ağustos 2008* (I), Ankara: 431-439.
- Kempinski, A.
1993 “Suppiluliuma I: The Early Years of His Career”, A. F. Rainey (ed.), *kinattūtu ša dārāti. Raphael Kutscher Memorial Volume*, Tel Aviv: 81-91.
- Klengel, H.
1999 *Geschichte des hethitischen Reiches*, Handbuch der Orientalistik I/34, Leiden-Boston-Köln.
- Klinger, J.
1995 “Das Corpus der Mašat-Briefe und seine Beziehungen zu den Texten aus Ḫattuša”, *Zeitschrift für Assyriologie* 85: 74-108.
- 2006 “Die Korrespondenz mit Arzawa”, B. Janowski – G. Wilhelm (ed.), *Texte aus der Umwelt des Alten Testaments, Neue Folge* 3, Briefe, Gütersloh: 191-195.
- Laroche, E.
1966 *Les Noms des Hittites*, Paris.
- Marizza, M.
2007 *Dignitari ittiti del tempo di Tuthaliya I/II, Arnuwanda I, Tuthaliya III*, Eothen 15, Firenze.

- Miller, J. L.
2004 *Studies in the Origins, Development and Interpretation of the Kizzuwatna Rituals*, Studien zu den Boğazköy-Texten 46, Wiesbaden.
- Müller-Karpe, A.
2009a "Untersuchungen in Kayalıpınar und Umgebung 2006-2009", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin* 141:173-238.
2009b "Recent Research on Hittite Archaeology in the 'Upper Land' ", F. P. Daddi *et al.* (eds.), *Central-North Anatolia in the Hittite Period. New Perspectives in Light of Recent Research*, Studia Asiana 5, Roma: 109-117, pl. VII-XII.
- Otten, H.
1951 "Die hethitischen 'Königslisten' und die altorientalische Chronologie", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin* 83: 47-71.
1990 "Bemerkungen zur Überlieferung einiger hethitischer Texte", *Zeitschrift für Assyriologie* 80: 223-227.
1995 *Die hethitischen Königssiegel der frühen Großreichszeit*. Akademie der Wissenschaften und der Literatur. Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1995 Nr. 7, Stuttgart.
- Puhvel, J.
1984 *Hittite Etymological Dictionary* Vol. 1-2, Berlin - New York - Amsterdam.
- Rieken, E.
2009 "Die Tontafelfunde aus Kayalıpınar", F. P. Daddi *et al.* (eds.), *Central-North Anatolia in the Hittite Period. New Perspectives in Light of Recent Research*, Studia Asiana 5, Roma: 119-143, pl. XIII-XVIII.
- Simon, Z.
2009 "Die ANKARA-Silberschale und das Ende des hethitischen Reiches", *Zeitschrift für Assyriologie* 99: 247-269.
- Singer, I.
2002a *Hittite Prayers*, S. B. Parker *et al.* (eds.), *Writings from the Ancient World* 11, Atlanta.
2002b "Kantuzzili the Priest and the Birth of Hittite Personal Prayer", P. Taracha (ed.), *Silva Anatolica. Anatolian Studies Presented to Maciej Popko on the Occasion of His 65th Birthday*, Warsaw: 301-313.
- Soysal, O.
1989 *Muršili I. -Eine historische Studie*, Dissertation, Julius-Maximilians-Universität zu Würzburg.
2003 "Kantuzzili in Siegelinschriften", *Bibliotheca Orientalis* 60: 41-56.
2009 "On Recent Cuneiform Editions of Hittite Fragments (I)", *Journal of the American Oriental Society* 129: 295-306.
2011 "Neues zu den Kantuzzili- und älteren Tuḫaliya-Siegeln", *Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires* 2011 (N° 3): 65-70.

- Baskida "Joins, Duplicates, and More from the Unpublished Bo 9000-Fragments", *Anatolica*.
- Baskida "On Recent Cuneiform Editions of Hittite Fragments (II)", *Journal of the American Oriental Society*.
- Süel, A.
1998 "Ortaköy-Şapinuwa Tabletlerinin Tarihlendirilmesi", S. Alp – A. Süel (ed.), *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri. Çorum 16-22 Eylül 1996*, Ankara: 551-558.
- 2001 "Ortaköy Tabletleri Işığında Batı Anadolu İle İlgili Bazı Konular Üzerine", G. Wilhelm (ed.), *Akten des IV. Internationalen Kongresses für Hethitologie. Würzburg, 4.-8. Oktober 1999. Studien zu den Boğazköy-Texten 45*, Wiesbaden: 670-678.
- 2008 "Hitit Devleti'nin bir diğer başkenti: Şapinuva", T. Tarhan *et al.* (eds.), *Muhibbe Darga Armağanı*, Istanbul: 457-474.
- 2009 "Another Capital City of the Hittite State: Şapinuva", F. P. Daddi *et al.* (eds.), *Central-North Anatolia in the Hittite Period. New Perspectives in Light of Recent Research*, *Studia Asiana* 5, Roma: 193-205, pl. XIX-XXIII.
- Sürenhagen, D.
1998 "Verwandtschaftsbeziehungen und Erbrecht im althethitischen Königshaus vor Telipinu — ein erneuter Erklärungsversuch", *Altorientalische Forschungen* 25: 75-94.
- Taracha, P.
1997 "Zu den Tuthalija-Annalen (CTH 142)", *Die Welt des Orients* 28: 74-84.
- 2007 "More about *Res Gestae* in Hittite Historiography", D. Groddek – M. Zorman (eds.), *Tabularia Hethaeorum. Hethitologische Beiträge. Silvin Koşak zum 65. Geburtstag. Dresdner Beiträge zur Hethitologie* 25, Wiesbaden: 659-664.
- Wilhelm, G.
1998 "Zwei mittelhethitische Briefe aus dem Gebäude C in Kuşaklı", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin* 130: 175-187.
- 2002 "Noch einmal zur Lage von Şamuha", St. de Martino – F. P. Daddi (eds.), *Anatolia Antica. Studi in memoria di Fiorella Imparati* (II). *Eothen* 11/2, Firenze: 885-890.
- 2010 "Zur Struktur des hethitischen 'Kantuzzili-Gebets' ", S. Ernst – M. Häußl (eds.), *Kulte, Priester, Rituale. Beiträge zu Kult und Kultkritik im Alten Testament und Alten Orient. Festschrift für Theodor Seidl zum 65. Geburtstag*, St. Ottilien: 33-40.
- 2012 "Şuppiluliuma I. und die Chronologie der Amarna-Zeit", R. Hachmann, *Kāmid el-Löz. 20. Die Keilschriftbriefe und der Horizont von el-Amarna*, Bonn: 226-257.